

Ο ΟΡΓΑΝΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΑΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΙΚΑΡΙΑΣ:
ΟΙ ΑΙΤΙΕΣ, ΤΟ ΓΡΑΜΜΑ, ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Του Ίάσονα Κουτούφαρη-Μαλανδρινού,
δευτεροετους φοιτητή της Νομικής Σχολής Αθηνών

1. ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Κλείνει φέτος ένας αιώνας από την Ικαριακή Έπανάσταση της 17^{ης} Ιουλίου του 1912. Τά ιστορικά γεγονότα έχουν αναλυθεί πολλαπλώς, ενώ ή συνεχιζόμενη έρευνα δέν παύει νά φέρνει στό φώς νέα στοιχεία καί καινούργια έρμηνευτικά κριτήρια.

Υπάρχει, ώστόσο, μία πτυχή της Ικαριακής Έπανάστασης πού έχει μείνει λίγο-πολύ στό σκοτάδι: ό Οργανικός Χάρτης της Έλευθέρας Ικαριακής Πολιτείας, τό Ικαριακό Σύνταγμα. Οί Έλληνες νομικοί τό άπαξίωσαν πλήρως¹, ενώ ή επίσημη ιστοριογραφία συχνά λησμόνησε άκόμη καί τό ίδιο τό γεγονός του ικαριακού ανεξάρτητου κράτους².

2. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

2.1. Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΟΥ ΙΚΑΡΙΑΚΟΥ ΜΙΚΡΟΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Βρισκόμαστε στά 1481, όταν ή γενουατική εταιρεία Μαονα, ή «πρώτη μετοχική εταιρεία της Ιστορίας»³, προτείνει στους κατοίκους της Σάμου καί της Ικαρίας, πού βρίσκονται υπό την έκμετάλλευσή της, νά μετακινηθούν στην κύριο έδρα της εταιρείας στην Χίο, έξ αιτίας της όθωμανικής άπειλής στό Αίγαίο.

Η Σάμος έγκαταλείφθηκε πλήρως. Στην περίπτωση, όμως, της Ικαρίας, «οί πλούσιοι άφῆκαν τό νησίν κι ήπῆαν στην Χίον, τήν Κριμαϊάν καί τήν Αφρικήν, ενώ οί άχαμοί [οί φτωχοί] ήπῆρασι τά βουνά», όπως μαρτυρείται σέ σχετική παράδοση πού σώθηκε⁴.

Οί έναπομείναντες Ικάριοι «επῆραν τήν άπόφασιν της όμαδικής άποκρυβῆς των, μέ τρόπον πού νά δίδει τήν έντύπωσιν ότι ή νῆσος είχε

¹ Π.χ. ό Α. Παντελής (Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου, β' έκδ., Λιβάνης, 2007, σελ. 288) δέν αναφέρει τίποτε για τήν Ικαρία, παρ' ότι ένδιαφέρεται τόσο για τήν Σαμιακή Ήγεμονία (1834-1912) καί τήν Κρητική Πολιτεία, όσο καί για τήν de facto κυβέρνηση της Βορείου Ήπείρου (1914). Αντιστοίχως, κανέναν σχετικός λόγος δέν άνευρίσκειται ούτε στον Ν. Αλιβιζάτο (Εισαγωγή στην Έλληνική Συνταγματική Ιστορία, τεύχος Α', Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1981, καί Τό Σύνταγμα καί οί Έχθροί του στην Νεοελληνική Ιστορία, 1800-2010, Πόλις, Αθήνα, 2011).

² Βλ. Β.Γ. Σπανού, Η Ικαρία μας στην (νέα) Ιστορία του Έλληνικού Έθνους, Γ12, σελ. 23-25.

³ Βλ. E. Giustiniani, Storia dei Giustiniani di Genova, <http://www.giustiniani.info>.

⁴ Ι. Μελά, Η Ικαρία του Αιγαίου, Π, σελ. 106.

έντελῶς ἐρημωθεῖ»⁵. Τό ὄρεινό φυσικό περιβάλλον καί ἡ ἔλλειψη ἀσφαλῶν φυσικῶν λιμένων ἐπέτειναν τήν αἴσθηση τῆς ἐρημιᾶς καί τῆς φτώχειας. «Ὁ ἄμεσος ἀντίκτυπος τῶν προαναφερομένων, στήν διαμόρφωση τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἦταν ἡ γέννηση μέσα στήν κοινότητα ἑνός ἐντονου αἰσθήματος ἀλληλεγγύης, ἑνός "συλλογικοῦ ἤθους", πού θά διατηρηθεῖ γιά ἕνα μεγάλο χρονικό διάστημα»⁶.

Ἡ Ἰκαρία μετατράπηκε σέ ἕνα μικροσύστημα⁷, ἀποτελούμενο ὅμως ἀπό πολλές ἀλληλοπεριχωρούμενες κοινότητες. Ἡ ἰκαριακή κοινωνία εἶναι πρωτόγονη. Αὐτό δέν σημαίνει ἐξαθλιωμένη, οὔτε ἀνοργάνωτη⁸. «Τί εἶναι ἡ πρωτόγονη κοινωνία; Εἶναι μία πολλαπλότητα ἀδιαίρετων κοινοτήτων πού ὅλες τους ὑπακούουν στήν ἴδια φυγόκεντρο λογική. Ποιός εἶναι ὁ θεσμός ὁ ὁποῖος ἐκφράζει καί συνάμα ἐγγυᾶται τήν μονιμότητα αὐτῆς τῆς λογικῆς; Εἶναι ὁ πόλεμος ὡς ἀλήθεια τῶν σχέσεων μεταξύ τῶν

⁵ I. Μελά, ὅπ.π., σελ. 106

⁶ Β. Παπαϊωάννου, Ἡ πολιτιστική προσωπικότητα τῆς αἰγαιοπελαγίτικης κοινότητας-Ἡ περίπτωση τῆς Ἰκαρίας, Π, σελ. 236.

⁷ Ὡς μικροσύστημα νοεῖται τό κοινωνικοῖστορικό σύστημα στό ὁποῖο δέν παρατηρεῖται ἕνας «ἄξονικός καταμερισμός τῆς ἐργασίας μεταξύ κάποιων παραγωγικῶν διαδικασιῶν πού ἐντοπίζονται στόν πυρῆνα, καί κάποιων ἄλλων οἱ ὁποῖες ἐντοπίζονται στήν περιφέρεια, πράγμα τό ὁποῖο ἐπάγεται μία ἄνιση ἀνταλλαγή, πού εὐνοεῖ ἐκείνους πού ἐμπλέκονται στίς παραγωγικές διαδικασίες τύπου πυρῆνα» (I. Wallerstein, Γιά νά καταλάβουμε τόν κόσμο μας, Εἰσαγωγή στήν Ανάλυση Κοσμοσυστημάτων, Θύραθεν, Θεσσαλονίκη, 2009, σελ. 42). Τό μικροσύστημα ἀντιπαραβάλλεται πρός τά κοσμοσυστήματα, τά ὁποῖα θεμελιώνονται ἀκριβῶς στόν ἄξονικό καταμερισμό ἐργασίας καί τήν ἄνιση ἀνταλλαγή καί πού ἔχουν ἐμφανιστεῖ ἱστορικά ὡς σήμερα ὡς κοσμοκρατορίες καί κοσμοοικονομίες, μέ κριτήριο διάκρισης τήν ἐνότητα ἢ τήν πολλαπλότητα τῶν πολιτικῶν κέντρων ἀντιστοίχως. Ὁ Wallerstein σαφῶς διακρίνει τά κοινωνικοῖστορικά συστήματα σέ μικρο- καί κόσμο-συστήματα. Ὁ ἴδιος τονίζει ὅτι τά κοσμοσυστήματα «δέν σημαίνουν συστήματα ... πού εἶναι παγκόσμια, δηλαδή ὀλόκληρου τοῦ κόσμου, ἀλλά συστήματα ... πού ἀποτελοῦν ἕναν κόσμο» (I. Wallerstein, ὅπ.π., σελ. 40). Ὡστόσο, μὴ ἀποδίδοντας τό συνθετικό κοσμο- στά μικροσυστήματα, μᾶλλον ὑποπίπτει ἀθέλητα στήν ποσοτική-γεωγραφική ὀπτική πού θέλησε νά ἀποφύγει.

⁸ Ὁ οικονομιστικός λόγος πού θεωρεῖ τήν πρωτόγονη κοινωνία τόπο δυστυχίας καί ἀθλιότητος διαμορφώθηκε τόν 19^ο αἰῶνα. «Ἀντί νά ἐξαντλεῖται συνεχῶς ἐπιδιώκοντας νά ἐπιβιώσει, ἡ πρωτόγονη κοινωνία, ἐπιλεκτική ὅσον ἀφορᾷ τίς ἀνάγκες της, διαθέτει μία μηχανή παραγωγῆς ἀρκετή γιά νά τίς ἱκανοποιήσει καί λειτουργεῖ οὐσιαστικά σύμφωνα μέ τήν ἀρχή: στόν καθένα ἀνάλογα μέ τίς ἀνάγκες του. Γί αὐτό ἀκριβῶς ὁ Μ. Σάχλινς (M. Sahllins) μπόρεσε, δικαίως, νά χαρακτηρίσει τήν πρωτόγονη κοινωνία ὡς πρώτη κοινωνία τῆς ἀφθονίας» (P. Clastres, Ἀρχαιολογία τῆς βίας: ὁ πόλεμος στίς πρωτόγονες κοινωνίες, β' ἔκδ., Ἐρασμος, Αθήνα, 2004, σελ. 25). Στά καθ' ἡμᾶς, ὁ Αλ. Πουλιανός (Τό ἐθνικό δίκαιο τῆς Ἰκαρίας, Π, σελ. 292) μοιάζει νά παγιδεύεται σέ μία ἀντίστοιχη παρανόηση, ὅταν γράφει: «Νά μὴν θεωρηθεῖ, οὔτε σάν ὑπόψια, ὅτι τό σοσιαλιστικό σύστημα τῆς Ἰκαρίας ἦτο ἀναγκαῖον ἀπαύγασμα πρωτογονισμοῦ. Οἱ Καριῶτες ζῆσανε, βέβαια, φτωχικά, μέσα σέ διάσπαρτες σ' ὅλο τό νησί μικροκαλύβες, ἀλλά ποτέ δέν ὑπῆρξαν ἄμορφο συνοθύλευμα σκόρπιων καί ἀνοργάνωτων ἀνθρώπων».

κοινοτήτων, ως κύριο κοινωνιολογικὸ χαρακτήρα μέσο γιὰ νὰ προωθηθεῖ ἡ φυγόκεντρος δύναμη τοῦ κατακερματισμοῦ ἐναντίον τῆς ἐνοποιητικῆς κεντρομόλου δυνάμεως»⁹. Ἡ ἐνοποιητικὴ δύναμη εἶναι, βεβαίως, ὁ κρατικὸς μηχανισμός, πού συνοδεύει κάθε σύστημα ἀξονικοῦ καταμερισμοῦ ἐργασίας, δηλαδή κάθε κοινωνία διαιρεμένη σέ τάξεις. «Ἡ οὐσία τῆς πρωτόγονης κοινωνίας εἶχε πάντοτε ἐκληφθεῖ ὡς ἡ κατ' ἐξοχὴν διαφορετικότητα ἐν σχέσει μέ τὴν οὐσία τῆς Δυτικῆς κοινωνίας, ὡς περιεργός καὶ ἀδιανόητος τόπος ἀπουσίας-ἀπουσίας ὄλων αὐτῶν πού συνιστοῦν τό κοινωνικοπολιτιστικὸ σύμπαν τῶν παρατηρητῶν: κόσμος χωρὶς ἱεραρχία, ἄνθρωποι οἱ ὅποιοι δέν ὑπακούουν σέ κανέναν, κοινωνία ἀδιάφορη γιὰ τὴν κατοχὴ πλούτου, κοινωνία χωρὶς τάξεις, κοινωνία χωρὶς Κράτος κ.λπ.»¹⁰. Σέ μία τέτοια κοινωνία ὁ πόλεμος, δηλαδή ἡ βίαιη -συχνά ἐνοπλη- ἀντιπαράθεση, «εἶναι τό ἔργο μιᾶς φυγόκεντρος λογικῆς, μιᾶς λογικῆς τοῦ διαχωρισμοῦ, πού ἐκφράζεται ἀπὸ καιρὸ σέ καιρὸ, μέ τὴν πολεμικὴ σύρραξη. Ὁ πόλεμος χρειάζεται, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει τὴν πολιτικὴ ἀνεξαρτησίας τῆς κάθε κοινότητος»¹¹.

Χαρακτηριστικὸς πολεμικὸς θεσμὸς τῆς πρωτόγονης Ἰκαρίας εἶναι τό λεγόμενον «λεβεντάρισμα»¹², καθὼς καὶ ἡ πατροπαράδοτη ἀντίθεση τῶν Σοφρανικῶν καὶ τῶν Σταβεντικῶν¹³. Ἀλλὰ ἀκόμη, ἡ ἐχθρότητα τῶν Ἰκαρίων πρὸς τοὺς ἀλλοδαπούς καὶ ἡ ἀσκηση ἐνδογαμιῶν¹⁴.

⁹ P. Clastres, ὅπ.π., σελ. 60.

¹⁰ P. Clastres, ὅπ.π., σελ. 36-37.

¹¹ P. Clastres, ὅπ.π., σελ. 57.

¹² Βλ. Γ.Η. Φάκαρου, Τὸ Λεβεντάρισμα, Β19, σελ. 9. Τὸ λεβεντάρισμα ἦταν τρόπος ἐπίλυσης ἀσυμβίβαστων διαφορῶν, συνήθως σέ σχέση μέ ἀκίνητη περιουσία. «Ὁ καθένας ἀπὸ τοὺς ἀντίδικους διάλεγε πέντε-δέκα συγγενεῖς καὶ φίλους, τοὺς πιό γεροδεμένους καὶ τοὺς ὄπλιζε μέ γερά ραβδιά ἀπὸ ἄγρια ξύλα. Ἐσυγκεντρώνοντο μέσα στό φιλονεικούμενο χωράφι καὶ τὰ δύο ἰσάριθμα μέρη. Ἐκεῖ συμφωνοῦσαν νὰ μην χτυπάνε στά κεφάλια, ἀλλὰ κορμί, χέρια, πόδια νὰ τὰ τσακίσῃ ἢ μία παράταξη τῆς ἄλλης, μέχρι νὰ γίνουν τοῦ ἀλατιοῦ». Οἱ νικητὲς φρόντιζαν ὕστερα τὰ τραύματα τῶν ἠττημένων, μέ τοὺς ὁποίους καὶ συνδιασκέδαζαν. «Κατόπιν ἐγένετο τό Πρακτικόν, τό ὑπέγραψαν, ἐπροτιμοῦσαν πάντοτε νὰ τό ὑπογράψουν οἱ παπάδες, πού ἐθεωρεῖτο καθ' ὅλα τέλειον καὶ τό παρελάμβανεν ὁ νικητῆς».

¹³ Δηλαδή τῶν Βορείων (Περαμεριά, Μεσαριά) καὶ τῶν Νοτίων (Φανάρι) κατοίκων τοῦ νησιοῦ.

¹⁴ Πρώτη πληροφορία τούτων τῶν πρακτικῶν ἔχουμε στήν Description of the isle of Nicaragua, olim Icarus, τοῦ Ἰ. Γεωργιερῆνη (ὅπως παρατίθεται σέ Α.Ι. Παπαλά, Ἀρχαία Ἰκαρία, Ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς ἕως τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους, Α.Κ. Καλοκαιρινός, Ἰκαρία, 2002, σελ. 264): «Ἀπὸ ὅλα τὰ νησιά τοῦ Ἀρχιπελάγους, μόνο αὐτοῖ δέν δέχονται καμμία ἐπιμειξία μέ ξένους σέ γάμο, οὔτε δέχονται κανένα ξένο νὰ ἐγκατασταθεῖ στό νησί τους...». Ἀλλὰ καὶ ὁ Ε. Σταματιάδης (Ἰκαριακά, ἤτοι Ἱστορία καὶ Περιγραφή τῆς Νήσου Ἰκαρίας, Ἡγεμονικὸ Τυπογραφεῖο, Σάμος, 1893, ὅπως ἀναδημοσιεύεται σέ Γ39 [95], σελ. 215): «Ἄλλ' ἂν πρὸς τοὺς ὀμοπάτριδάς εἰσι φιλόξενοι καὶ περιποιητικοὶ οἱ Ἰκαριοί, ὀμολογητέον ὅμως ὅτι πρὸς τοὺς ἀλλοδαπούς διακατέχονται ὑπὸ τινος δυσπιστίας· τοῦτο δε, ὡς εἰκάζομεν, ἐκ παραδόσεως γινώσκοντες ὅσα οἱ πρόγονοι αὐτῶν ὑπέστησαν ἐξ ἐπιδρομῶν πειρατικῶν ἢ παρὰ ξένων κακώτροπων».

Καί φυσικά, ή ἐχθρότητα πρὸς τοὺς πειρατές¹⁵ καί τοὺς Ὀθωμανούς. Οἱ τελευταῖοι κατέλαβαν τυπικῶς τὸ νησί τὸ 1521, ἂν καί ἡ ἐξουσία τους στό ΝΑ Αἰγαῖο δέν ἐδραιώθηκε πρὶν τὴν ἀρχὴ τοῦ 17^{ου} αἰῶνα.

2.2. Η ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΙΚΑΡΙΑΚΟΥ ΜΙΚΡΟΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ: ΜΕΤΑΞΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΚΟΣΜΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΗΣ ΚΟΣΜΟΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Ἡ ἐγκατάσταση τοῦ πρώτου Ὀθωμανοῦ ἀγᾶ-φοροεισπράκτορα δέν εἶχε εὐτυχή γιὰ τὸν ἴδιο κατάληξη: «οἱ Ἰκάριοι [τόν] κατεκρήμνισαν "συγκοῦδουνον", δηλαδή μαζί μέ τὸ φορεῖον μέ τὸ ὅποῖον εἶχον ὑποχρεωθεῖ νά τόν μεταφέρουν, ἀπό τόν τρομερόν κρημνόν τοῦ Κακοῦ Καταβασιδίου»¹⁶. Στό αἶτημα νά κατονομάσουν τόν ἔνοχο, οἱ Ἰκάριοι ἀπάντησαν στόν δικαστή τὸ θρυλικό: «Οὔλοι ἐμεῖς ἐφέντη».

«Ἀπό τότε δέν ξαναφάνηκαν στήν Ἰκαρία Τοῦρκοι φοροεισπράκτορες καί οἱ προύχοντες συμφώνησαν νά συγκεντρώνουν καί νά καταβάλουν τακτικά τοὺς φόρους τοῦ νησιοῦ μέ δική τους εὐθύνη»¹⁷.

Τὸ νησί μετατρέπεται σέ περιφερειακό τμήμα τῆς Ὀθωμανικῆς κοσμοκρατορίας, καίτοι διατηρεῖ πολλά οὐσιώδη μικροσυστημικά χαρακτηριστικά, λόγω καί τοῦ καθεστῶτος τῶν προνομίων¹⁸.

Ὡστόσο, δύο σημαντικές ἀλλαγές θά συντελεστοῦν.

Καθὼς «ἡ τοπικὴ αὐτοδιοίκηση ὄφειλε τὴν ὑπαρξή της, κατὰ τὸ μέγιστο μέρος, στήν δημοσιονομικὴ λειτουργία πού ἀσκοῦσε γιὰ λογαριασμό τῆς ὀσμανικῆς πολιτικῆς ἐξουσίας»¹⁹, οἱ προεστοί, οἱ δημογέροντες, ξέφυγαν ἀπὸ τὸν κλασσικό θεσμό τοῦ πρωτόγονου ἀρχηγοῦ, ὁ ὁποῖος «βρίσκεται

¹⁵ Ἡ ὄσους θεωροῦσαν πειρατές. Ἀπὸ τὸν κώδικα ὑπ. ἀρ. χφ 187 τῆς Μονῆς τῆς Πάτμου (Ε. Βρανούση, Βυζαντινά Ἐγγραφα τῆς Μονῆς Πάτμου, Ἀθήνα, 1980, σελ. 72 επ.) πληροφοροῦμαστε γιὰ τὴν θεϊκὴ τιμωρία κάποιων πειρατῶν πού, κάπου στὰ τέλη τοῦ 11^{ου} αἰῶνα, ζημίωσαν τὴν Μονή: μετὰ ἀπὸ μία δυνατὴ θύελλα ἐξώκειλαν στήν Ἰκαρία, ὅπου οἱ Ἰκάριοι τοὺς ἐξόντωσαν ἀμέσως. Ὁ Α.Ι. Παπαλᾶς (Ἀρχαία Ἰκαρία, Ἀπὸ τοὺς προϊστορικούς ἕως τοὺς μεσαιωνικούς χρόνους, Α.Κ. Καλοκαιρινός, Ἰκαρία, 2002, σελ. 227) πιθανολογεῖ ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ Μικρασιάτες πρόσφυγες, ἀλλὰ ἤδη «ἐκείνους τοὺς δύσκολους καιροὺς τέτοιες διαφορὲς μᾶλλον ἦσαν ὑπερβολικὰ δυσδιάκριτες γιὰ τοὺς κατοίκους τῆς Ἰκαρίας».

¹⁶ Ι. Μελά, ὄπ.π., σελ. 107.

¹⁷ Α.Ι. Παπαλᾶ, ὄπ.π., σελ. 243.

¹⁸ «Τὸ καθεστῶς τῶν προνομίων ἀποτελεῖ οὐσιώδη ἐξωτερικὸ παράγοντα ἀνάπτυξης τῶν κοινοτικῶν θεσμῶν» (Θ. Κωτσόπουλου, Οἱ κοινοτικοὶ θεσμοὶ στήν Ἰκαρία, 18^{ος}-19^{ος} αἰῶνες, Γ32 [88], σελ. 47-48). Βλ. σχετικὰ, Θ. Μπινίκου, Τὰ προνόμια τῶν Σποράδων στήν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, Γ25, σελ. 23-27.

¹⁹ Ν. Σαρρή, Ὀσμανικὴ Πραγματικότητα, Συστημικὴ παρά-θεση δομῶν καί λειτουργιῶν, τόμος Β'-Ἡ δογματικὴ διοίκηση, σελ. 220.

ἐκεῖ γιά νά μὴν διατάζει»²⁰. Καί ἂν «ἀπό τό διαθέσιμο ὑλικό δέν φαίνεται νά ἀνατίθεται ἡ εἰσπραξη τῶν φόρων σέ ἐκμισθωτές (βοεβόδες)»²¹, ἡ λειτουργία τῶν τοπικῶν ἀρχόντων ὡς προνομιακῶν συνομιλητῶν τῶν Ὀθωμανῶν ἤδη νοθεύει τήν πρωτόγονη δομή τοῦ ἱκαριακοῦ μικροσυστήματος²².

Ἐπί πλέον, «ἡ φορολόγησις πού ἐπέβαλλε ἡ Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία ἀποτελοῦσε τὸν φορέα τοῦ ἀναγκαστικοῦ ἐκχρηματισμοῦ μιᾶς κυριαρχοῦμενης οἰκονομίας ὠθώντας πρὸς τὴν ἀναζήτησις χρήματος»²³.

Κατὰ συνέπεια, μέχρι τὰ τέλη τοῦ 17^{ου} αἰῶνα, διαμορφώνεται μία κοινωνικὴ τάξις Ἰκαριῶν ἐμπόρων καὶ καραβοκύρηδων²⁴. Ἀρχικῶς, τὸ ἐμπόριο καὶ ἡ ναυτιλία τῆς Ἰκαρίας ἐλάχιστα ἀφοροῦσαν τοὺς κατοικοὺς τῆς ὡς τέτοια. Οἱ ἔμποροι ἀναλαμβάνουν, συνήθως, νά πωλήσουν²⁵ ἓνα πλεόνασμα τῶν προϊόντων πού βρίσκονται ἐν ἀφθονία στό φυσικό περιβάλλον τοῦ νησιοῦ στὸν ἔξω κόσμῳ²⁶ καὶ ὄχι ἐντὸς τοῦ νησιοῦ²⁷, καὶ οἱ

²⁰ P. Clastres, ὅπ.π., σελ. 55. Ἡ ἀλήθεια τούτη εἶναι ἀνάγλυφη στοὺς «ἀγράμματος, ἀλλὰ καὶ "μνήμονας" τῶν ἐλληνικῶν παραδόσεων συνετοὺς γέροντες τῆς Ἰκαρίας» (Σ. Ζωλότα, Οἱ ρίζες τοῦ νεοελληνικοῦ ἱκαριακοῦ λαοῦ, 1481-1600, Β19, σελ. 6).

²¹ Θ. Κωτσόπουλου, ὅπ.π., σελ. 49. «Οἱ προεστοὶ γίνονταν πλουσιότεροι ὅταν ἀναλάμβαναν τὸ ἰλιτζάμ [τὸ *iltizam* ἦταν ἀκρῶς ἡ ἐκμίσθωσις φόρων] τῆς φορολογίας, δηλαδὴ ὅταν προκατέβαλλαν στό κράτος τὸν φόρο τῆς περιοχῆς τους μὲ τὸ δικαίωμα νά τὸν εἰσπράξουν στὴν συνέχεια ἐπαυξημένο ἀπὸ τὸν ρεαγιᾶ (*sic*). Λόγω τῆς οικονομικῆς δύναμης πού ἀπέκτησαν μεταβλήθηκαν σέ μεσολαβητικούς παράγοντες, σέ μεσάζοντες ἀνάμεσα στό κράτος καὶ τοὺς ρεαγιάδες (*sic*). Ἐνώπιον τοῦ κράτους ἐκπροσωποῦσαν τὸν λαό καὶ ἐνώπιον τοῦ λαοῦ τὸ κράτος» (Σαρρῆς, ὅπ.π., σελ. 128).

²² Ἄλλωστε, ἀρχίζει νά τίθεται τὸ ζήτημα τῆς ἀλληλεγγύου ὀφειλῆς τῶν φόρων. Σέ μεταγενέστερο ἔγγραφο (1837), «οἱ κοινότητες Φαναρίου καὶ Μεσσαρίας ὑποχρεοῦνται νά καταβάλουν τὸ ἀναλογῶν ποσὸ τῆς κοινότητος Περαιμερίας, διότι οἱ πληρεξούσιοι τῆς τελευταίας καθυστεροῦν τὴν καταβολή του» (Θ. Κωτσόπουλου, ὅπ.π., σελ. 49). Ὁ Clastres (ὅπ.π., σελ. 59) προειδοποιεῖ: «Ἄν παρατηροῦμε, σέ μία πρωτόγονη κοινωνία, τὴν δράση τῆς κεντρομόλου δυνάμεως, τὴν ἐμφανῆ τάση τῆς ὁμαδοποίησης, μὲ τὴν δημιουργία κοινωνικῶν μακρομονάδων, σημαίνει ὅτι αὐτὴ ἡ κοινωνία ἔχει ἀρχίσει νά χάνει τὴν πρωτόγονη λογικὴ τοῦ φυγόκεντρο, ὅτι αὐτὴ ἡ κοινωνία χάνει τίς ιδιότητες τῆς ὁλότητος καὶ τῆς ἐνότητος, ὅτι ἔχει ἤδη ἀρχίσει νά μὴν εἶναι πρωτόγονη».

²³ Ἀ. Καπετάνιου, Χῶρος καὶ χρόνος στὴ Δυτικὴ Ἰκαρία: διαδικασίες μετάβασης καὶ μετασχηματισμοῦ, σέ Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Σκαπάνη στὴν Ἰκαρία: Ἑβδομήντα Χρόνια Ἀνασκαφικῆς Ἐρευνας καὶ Μελλοντικῆς Προοπτικῆς, Πρακτικὰ Ἀ' Ἀρχαιολογικοῦ Συνεδρίου Ἰκαρίας, Ἀρμενιστής, 1-5 Σεπτεμβρίου 2006, Φεστιβάλ Ἰκαρίας, Αθήνα, 2010, σελ. 240-241.

²⁴ Βλ. τὴν σχετικὴ ἐπιχειρηματολογία τοῦ Β.Γ. Σπανοῦ, Ναυτικὴ Ἰκαρία, Β9, σελ. 20-22.

²⁵ Σύμφωνα μὲ πληροφορίες τοῦ Λ. Κουτούφαρη, μέχρι μία σχετικά πρόσφατη ἐποχὴ, δέν ὑπάρχει κἂν ἀγορὰ πρὸς μεταπώλησις, ἀλλὰ τὰ πάντα λειτουργοῦν βάσει τῆς καλῆς πίστεως. Ὁ παραγωγὸς παραδίδει ἀζύγιστα τὰ προϊόντα του στὸν ἔμπορο -ὅταν κάποιος, λέει, ζήτησε νά ζυγιστοῦν τὸ ἄλλο μέρος προσεβλήθη!-, ὁ ὁποῖος τὰ πωλεῖ καὶ στὴν συνέχεια, ἀφαιρώντας τὸ κέρδος, τὰ ἔξοδα, κτλ, ἀποδίδει στὸν παραγωγὸ τὸ ἀντίτιμο τοῦ προϊόντος του.

²⁶ Ὁ Γεωργιερῆνης τονίζει ὅτι σκοπὸς τοῦ ἱκαριακοῦ ἐμπορίου εἶναι ἡ προμήθεια τροφίμων γιὰ τίς ἀνάγκες τῶν κατοίκων. Ἔτσι, τὰ βασικὰ εἶδη πρὸς πώλησις εἶναι ἡ

ναυτικοί ἐκτελοῦν τὴν μεταφορά²⁸. Τούτῃ ἡ ἐμποροναυτικὴ τάξι κατοικεῖ κυρίως στοὺς παράλιους οἰκισμοὺς τῆς Ἰκαρίας, οὐσιαστικὰ προκαπιταλιστικὲς πόλεις πού «περιορίζονταν ἀπὸ τὴν ὑπαίθρου, ὄχι μόνο ἐξωτερικὰ, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἡ ἀνάπτυξη τῶν ἐλεύθερων πόλεων βρέθηκε ἀναπόφευκτα ἀντιμέτωπη μὲ κοινωνικά, πολιτιστικά καὶ ὑλικά ἐμπόδια πού ὄρθωσαν ἐδραιωμένα ἀγροτικά συμφέροντα, ἀλλὰ καὶ ἐσωτερικά, ἐφόσον ἡ πόλις ἀνταντακλοῦσε τίς κοινωνικὲς σχέσεις τῆς ὑπαίθρου. Ἐκτός ἀπὸ τίς ὄψιμες μεσαιωνικὲς πόλεις, οἱ ἀνταλλακτικὲς σχέσεις ποτέ δὲν ἦταν ἐντελῶς αὐτόνομες· στὸν ἕναν ἢ τὸν ἄλλο βαθμὸ, βρίσκονταν στὴν ὑπηρεσία τῆς ὑπαίθρου»²⁹. Ὅσοι συμμετέχουν περισσότερο στὴν κίνηση τοῦ κεφαλαίου στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο, μᾶλλον ἀποτελοῦν μεμονωμένες περιπτώσεις. Ἡ ἀναζήτησις, ὅμως, χρημάτων γιὰ τὴν πληρωμὴ τῶν ὀθωμανικῶν φόρων θὰ ὀδηγήσει τοὺς Ἰκαρίους «στὴν παραγωγή καὶ ἐμπορία ξυλοκάρβουνου καὶ ναυπηγήσιμης ξυλείας. Στὴν ἀρχὴ παρήγαγαν κάρβουνα στὸ νησί, τὰ διακινουσαν μὲ δικά τους καϊκία, καὶ στὴ συνέχεια ἐπεκτάθηκαν παράγοντας κάρβουνα καὶ σὲ ἄλλες περιοχάς, τὴ Μικρὰ Ἀσία, τὴ Στερεὰ Ἑλλάδα, τὴν Κρήτη, ἀναπτύσσοντας στόλο πού διακινουσε τὰ κάρβουνα ἕως καὶ τὴν Ἀλεξάνδρεια»³⁰.

Ἡ ἐξέλιξις αὐτὴ εἶναι ἐξαιρετικὰ ἰδιαίτερη. Ὑπὸ ἕνα «τυπικὸ» πρῶσιμα, ἔχουμε τὴν ἀνάπτυξη ἑνὸς πρωτοκαπιταλιστικοῦ τρόπου παραγωγῆς: πράγματι, «ὁ καπιταλιστὴς ξεχωρίζει ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι παράγει γιὰ τὴν ἀγορά. Εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸ κλειστὸ κύκλωμα τῆς συντεχνίας»³¹. Στὴν Ἰκαρία, ὅμως, τίθενται «κόκκινες» γραμμές, λιγότερο ἀπὸ τὴν ἐξάντλησις τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος καὶ περισσότερο ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἀγροτικὴ κοινωνία καὶ τοὺς θεσμοὺς τῆς³², ἀλλὰ καὶ τὴν ὀθωμανικὴ δογματικὴ δομὴ, πού παρεμποδίζει τὴν συσσώρευσις τοῦ κεφαλαίου³³.

ξυλεία καὶ τὰ ζῶα. Ὅσοι μπαίνουν στὸν κόπο τῆς γαλακτοκομίας, ἀρμέγουν «τόσα ζῶα μόνο, ὅσα ἀρκοῦν γιὰ νὰ κάνουν τυρὶ γιὰ τίς οἰκογένειες τους», ἐνῶ «οἱ Νικαριῶτες εἶναι οἱ μοναδικοὶ νησιῶτες σὲ ὀλόκληρο τὸ Ἀρχιπέλαγος, οἱ ὅποιοι οὔτε φυλάνε τὸ κρασί τους γιὰ πούλημα, οὔτε τὸ βάζουν σὲ ξύλινα δοχεῖα» (ὅπ.π., σελ. 262).

²⁷ Πράγματι, ἐντὸς τῆς Ἰκαρίας, ὁ ἀντιπραγματισμὸς, τὰ πανηγύρια, τὸ ἄγγισμα καὶ τὸ πείραγμα (ἢ ἀνεκτὴ κλοπὴ), τὸ μεταχερᾶτο-ἀνεβούθκιο (ἢ ἀνταλλαγὴ ἐργασίας), καθιστοῦν σχετικὰ περιττές τίς ἐμπορευματικὲς σχέσεις.

²⁸ Ἄν καὶ ἡ δυσχέρεια χερσαίας μετακίνησις ἐξ αἰτίας τοῦ περιορισμένου ὀδικοῦ δικτύου, εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν μεταφορὰ ἀνθρώπων καὶ πραγμάτων καὶ ἐντὸς τοῦ ἰκαριακοῦ μικροσυστήματος.

²⁹ Μ. Bookchin, Τὰ ὄρια τῆς πόλης, Παρατηρητὴς, Θεσσαλονίκη, 1996, σελ. 100.

³⁰ Α. Καπετάνιου, ὅπ.π., σελ. 240-241.

³¹ Π. Ροδάκη, Τάξεις καὶ στρώματα στὴν νεοελληνικὴ κοινωνία, Μυκῆναι-Π. Σμυρνιώτης, Ἀθήνα, 1975, σελ. 159.

³² «Τὰ βουνὰ ἦσαν κατάφυτα, ἀλλὰ τὰ κάναν κάρβουνα [...] ἐπὶ Τουρκίας [...] μεγάλα ἰστιοφόρα στὸν Ἅγιο, τὰ φορτῶναν μὲ κάρβουνα καὶ τὰ πηγαῖναν στὴν Αἴγυπτο. [...] Ὅστερα ἐβλέπαν ὅτι τελειώνουν τὰ δέντρα, ἐκομματίστηκεν ὁ κόσμος. Οἱ Σοφρατικοὶ ἔλεγαν νὰ σταματήσουν τὰ κάρβουνα, οἱ Σταβεντικοὶ, πού εἶχανε τὰ καράβια, ἔλεγαν ὄχι καὶ ἤφτασε διχόνοια καὶ ἀπὸ κεῖ [...]» (Προφορικὴ μαρτυρία τοῦ Ἀναστάσιου καὶ τῆς

Άλλωστε, «από τὰ μέσα τοῦ 19^{ου} αἰῶνα ἄρχισε μία κρίση στήν ἱκαριακή ἀνθρακοποιία, ἡ ὁποία κορυφώθηκε στή δεκαετία 1870-1880 καί ὀδήγησε στήν κατάρρευσὴ της. Ἡ συνακόλουθη ἔλλειψη χρήματος ὤθησε ἀρκετούς στήν ξενιτιά καί τούς τοπικούς λογίους νά προσπαθοῦν νά εἰσάγουν προτάσεις ἐκσυγχρονισμοῦ τῆς πρωτογενοῦς παραγωγῆς, μέ στόχο τήν υἰοθέτηση ἐμπορευματοποιήσιμων καλλιεργείων, κυρίως ἀμπελιῶν, ἐλιᾶς, ἀκόμα καί καπνοῦ»³⁴. Οἱ κάτοικοι τελικῶς χωρίζονται στό γεωργικό καί τό κτηνοτροφικό κόμμα: «οἱ πρῶτοι ἀξίωναν τό γκρέμισμα τῶν περιβόλων καί τήν κατάργηση τοῦ παλιοῦ συστήματος ὀργάνωσης τοῦ χώρου, τήν ἐνοποίηση καί ἐπέκταση τῶν καλλιεργείων, καθῶς καί τόν περιορισμό καί ἐγκλεισμό τῶν ζώων. Οἱ δεῦτεροι ἐνέμεναν στά ἤδη ὑπάρχοντα»³⁵.

Σέ αὐτή τήν ἀπόπειρα ἐξορθολογισμοῦ καί ἐπέκτασης τῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς, οἱ ἀνερχόμενοι πρωτοκαπιταλιστές τῆς Ἰκαρίας ἔχασαν τήν μάχη. Τό μεγάλο κῦμα μετανάστευσης πρὸς τήν Ἀμερική καί ἡ ἐπελθοῦσα φυλλοξήρα ἀνέστειλαν τήν ἐντελῆ ἐκτύλιξη τῆς δυναμικῆς τους: ἡ μόνη συντελεσθεῖσα ἀλλαγή ἦταν ἡ κατασκευή τοῦ «ἱκαριακοῦ σινικοῦ τείχους»³⁶, ἑνός μεγάλου περιβόλου, πού διαχώριζε τόν ἐνοποιημένο πρὸς καλλιέργεια χῶρο ἀπό τόν «ξαπολυσῶνα» γιά τὰ ζῶα.

Ἐν τούτοις, τόν κοινωνικό μετασχηματισμό πού δέν ἐπέτυχε τό ἐμπόριο, θά τόν καταφέρει ἡ διανοήση³⁷, προερχόμενη συνηθέστερα ἀπό

Δήμητρας Ροζίνου: παρατίθεται σέ Α. Καπετάνιου, ὅπ.π., σελ. 242). Ἡ υπερπαραγωγή Ξυλοκάρβουνου στήν Ἰκαρία πρὸς ἐμπορία ἀπέληξε σοβαρά τὴ βλάστησή της. Ἡ κοινότητα ἀντέδρασε καί παρὰ τίς ἐσωτερικὲς τριβὲς καί διαμάχες μεταξύ τῶν σοφραδικῶν καί τῶν σταβεντικῶν, βόρειων καί νότιων δηλαδή, κατέληξε σέ κοινὲς ἀποφάσεις γιά τήν προστασία τοῦ «ρουμανιοῦ» (Α. Καπετάνιου, ὅπ.π., σελ. 242).

³³ «Ἡ ἔλλειψη ἀσφάλειας καί προστασίας τῆς βιομηχανικῆς καί ἐμπορικῆς δραστηριότητος στό ἐσωτερικό τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἀπαγόρευε τήν συγκέντρωση κεφαλαίου καί, ἀντίθετα, ἐννοοῦσε τήν διασπορά του» (Γ. Καραμπελιᾶ, ...Γυρεύω τίς αἰτίες πού μ' ἀφήνουνε μισό, σέ Γ. Καραμπελιᾶ καί ἄλλων, Νεο-οθωμανισμός καί ἑλληνικὴ ταυτότητα, Ἐναλλακτικὲς Ἐκδόσεις, Ἀθήνα, 2009, σελ. 225)

³⁴ Α. Καπετάνιου, ὅπ.π., σελ. 243.

³⁵ Α. Καπετάνιου, ὅπ.π., σελ. 243, καί τήν ἐκεῖ παραπομπή του σέ Χαράλαμπος Γ. Παμφίλη, Ἱστορία τῆς νήσου Ἰκαρίας ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων μέχρι τῆς ἐνώσεως τῆς νήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος (1912), Ἀθήνα, 1980, σελ. 172-186.

³⁶ Κατὰ τήν ἔκφραση τοῦ Α. Πουλιανοῦ, ὅπ.π., σελ. 291.

³⁷ «Εἶναι ὅλως τολμηρόν νά γράψει τίς τί περί τῆς Παιδείας κατὰ τήν ἐποχὴν ταύτην. Σχολεῖον δέν ὑπῆρχεν οὐδαμοῦ τῆς νήσου. Τὰ γράμματα ἐδίδασκον οἱ διάκοι, ὡς ἐλέγοντο οἱ γνωρίζοντες γραφήν καί ἀνάγνωσιν [...] Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19^{ου} αἰῶνος ἡ φιλοδοξία τῶν Ἰκαρίων, νά γίνουν διάκοι, ἠῤῥησε κυρίως ἐκ τῶν ἀφθόνων κερδῶν, ἅτινα κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη ἀπεκόμισαν οἱ ὀλίγοι τοιοῦτοι αὐτοδικαίως ἐπαγγελλόμενοι τόν συμβολαιογράφον [...] Ἡ φιλοδοξία δέ αὕτη ἐνεδυναμοῦτο ἐφ' ὅσον ἠῤῥξανε καί ἡ μετὰ τῶν πέριξ ἐπικοινωνία τόσον, ὥστε κατὰ τό 1835 παρατηρήθη τάσις Ἰκαρίων πρὸς ἀνωτέραν ἐκπαίδευσιν εἰς τήν Σχολὴν τῆς

οικογένειες τῆς πρωτοκαπιταλιστικῆς τάξης στήν ὁποίαν ἤδη ἀναφερθήκαμε. Οἱ Ἰκάριοι διανοούμενοι ἀνδρώνονται ἐκτός τοῦ νησιοῦ - συχνά στήν Ἑλλάδα, ἀλλά καί στήν Αἴγυπτο, τίς ΗΠΑ, τήν Δυτική Εὐρώπη-, ἀλλά πάντα ἐπιστρέφουν σέ αὐτό, δίνοντας τήν ὠθηση γιά τήν ἀνοικοδόμηση καί λειτουργία σχολείων³⁸. Ἡ συμπεριφορά τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν κυμαίνεται μεταξύ ἑνός τοπικοῦ πατριωτισμοῦ³⁹ καί μίας ἀντισυστημικῆς ἐθνικῆς προσπάθειας⁴⁰. Σέ τούτη τήν κοινωνική κατηγορία ἀνήκουν καί οἱ πρωτεργάτες τῆς Ἰκαριακῆς Ἐπανάστασης, πού δέν μποροῦν φυσικά νά θεωρηθοῦν «ὀργανικοί» διανοούμενοι τοῦ - πνιγμένου ἐν τῇ γενέσει του- πρωτόγονου ἰκαριακοῦ καπιταλισμοῦ. Οἱ σπουδές τους καί ἡ ἐπαγγελματική τους δράση στήν Ἑλλάδα καί τήν Αἴγυπτο, τούς ἔφεραν σέ ἐπαφή μέ τήν ἰδεολογία τοῦ κυρίαρχου ἑλληνικοῦ ἐμπορομεσιτικοῦ κεφαλαίου⁴¹. Κατ' αὐτόν τόν τρόπο,

Πάτιμου» (Χ. Παμφίλη, Ἱστορία τῆς νήσου Ἰκαρίας, σελ. 116, ὅπως παρατίθεται σέ Γ. Βαλέτα, Ἡ πνευματική καί καλλιτεχνική Ἰκαρία, Π, σελ. 13.)

³⁸ «Ἡ τεράστια διάδοση πού πῆρε ἡ δραστηριότητα κι ἡ ὀργάνωση τοῦ σχολείου (μέ τήν πλατεία ἔννοια), στίς κοινωνίες πού προκύψανε ἀπό τόν μεσαιωνικό κόσμο, δείχνει ἀκριβῶς ποιά σημασία ἔχουν στόν σύγχρονο κόσμο οἱ κατηγορίες καί οἱ λειτουργίες τῶν διανοουμένων» (Α. Gramsci, Οἱ Διανοούμενοι, τόμος Α', ἀνατύπωση, Στοχαστής, Αθήνα, 2005, σελ. 60). Παρά ταῦτα, ὁ Ν. Σαρρῆς, ἀναφερόμενος στά ἑλληνικά σχολεῖα στήν Ὀθωμανική Αὐτοκρατορία ἐν γένει, παρατηρεῖ: «Ἀναντίρρητα ἡ παιδεία ἀντιπροσωπεύει συγκεκριμένη οἰκονομική ἀξία. Δέ νομίζουμε ὅμως ὅτι ἡ ἀμέση στοχοθεσία τῶν πλουσίων ἐμπόρων πού χρηματοδοτοῦσαν τά σχολεῖα καί προωθοῦσαν τήν μεγάλη ὑπόθεση τῆς παιδείας εἶχε συνειδητοποιημένο ἕνα παρόμοιο κίνητρο. Ἀντίθετα, τό κίνητρο ἦταν σαφῶς πολιτικό, δηλαδή παρεπόμενο τοῦ οἰκονομικοῦ. Καί αὐτό συνοψίζεται μέ τόν ἀσίγαστο πόθο τῆς βελτίωσης τοῦ χαμηλοῦ καθεστῶτος (status) στό ὅποιο ἦταν καταδικασμένη νά ὑπάρχει ἡ ἐθνική συλλογικότητα στά πλαίσια τῆς ὀσμμανικῆς πραγματικότητας» (ὄπ.π., σελ. 388).

³⁹ Σάν αὐτόν πού περιγράφει ὁ Η. Pirenne γιά τούς ἐμπόρους τοῦ δυτικοῦ Μεσαίωνα: «Ἦδη ἀπό τόν 12^ο αἰῶνα οἱ ἔμποροι ξόδευαν ἕνα μεγάλο μέρος ἀπό τά κέρδη τους πρὸς ὄφελος τῶν συμπολιτῶν τους-κτιζοντας ἐκκλησίες, ἰδρύοντας νομοκομεία, ἐξαγοράζοντας τά τέλη τῆς ἀγορᾶς. Ἡ ἀγάπη τοῦ κέρδους συνδεόταν, σ' αὐτούς, μέ τόν τοπικό πατριωτισμό. Κάθε ἄνθρωπος ἦταν περήφανος γιά τήν πόλη του καί ἀφοσιωνόταν αὐθόρμητα στήν εὐημερία της. Καί αὐτό συνέβαινε ἐπειδή, στήν πραγματικότητα, ἡ ζωή τοῦ κάθε ἀτόμου ἐξαριτόταν ἄμεσα ἀπό τήν συλλογική ζωή τῆς δημοτικῆς ἔνωσης» (Medieval Cities, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1948, σελ. 209).

⁴⁰ Τά ἐθνικά κινήματα ἀποτελοῦν, μαζί μέ τά σοσιαλιστικά, «παράλληλους τρόπους γιά νά προβληθεῖ ἰσχυρή ἀντίσταση στό ἱστορικό σύστημα μέσα στό ὅποιο ζοῦμε, κι ἐπιδιώκουν τήν ἀνατροπή του» (I. Wallerstein, ὄπ.π., σελ. 164). Ἡ ἴδια ἡ Ὀθωμανική Αὐτοκρατορία θά μετατρεπόταν καί τυπικά σέ Τουρκία, κράτος δυτικοῦ τύπου, μέ τό Κίνημα τῶν Νεοτούρκων. Ἡ Ὀθωμανική Αὐτοκρατορία εἰσήχθη στήν καπιταλιστική κοσμοοικονομία, περιφερειοποιούμενη τήν περίοδο 1750-1839, βλ. I. Wallerstein, The Ottoman Empire and the Capitalist World- Economy: Some Questions for Research, prepared for First International Congress on the Social and Economic History of Turkey (1071-1920), Ankara, July 11-14, 1977.

⁴¹ «Οἱ πολιτικές-κοινωνικές ἰδέες τῶν δύο κορυφαίων ἀρχηγῶν τῆς Ἰκαριακῆς Ἐπανάστασης, τοῦ Χαράλαμπου Παμφίλη καί τοῦ Ἰωάννη Μαλαχία, ἦταν πολύ

έρμηνεύεται και ή προσκόλληση τους στον βενιζελισμό⁴², πού ώστόσο μπολιάζεται μέ σοσιαλιστικά και δημοκρατικά στοιχεία, ύποβαλλόμενα από τά ήθη τής γενέτειράς τους.

Μέ τήν καταστολή τής σύντομης πρωτοκαπιταλιστικής άφύπνισης, οί Ίκάριοι επέστρεψαν σ' αυτά πού ήξεραν, στηριζόμενοι όμως στα έμβάσματα τών έκπατρισμένων συμπατριωτών τους. «Καθώς τό χρήμα έρρεε από τό έξωτερικό, πολλοί άνθρωποι απολάμβαναν μίαν άνετη ζωή, και ήταν σχετικά ευτυχισμένοι υπό τήν ληθαργική σουλτανική κυριαρχία»⁴³. Η κατάσταση ανατρέπεται μέ τήν άνοδο του φιλογερμανικού Κινήματος τών Νεοτούρκων, τό όποιο «άπλώθηκε στον στρατό και διαμόρφωσε μία ρατσιστική ιδεολογία, μέ στόχο τον πλήρη έκτουρκισμό τής αυτοκρατορίας, ξεπερνώντας και συνθέτοντας τήν ισλαμιστική, τήν όθωμανική και τήν παντουρανιστική έκδοχή, πού επηρέαζαν τήν όλη νεωτεριστική κίνηση τής τουρκικής κοινωνίας»⁴⁴. Αυτό, σε συνδυασμό μέ τήν διαρκή αύξηση τής φορολογίας τά τελευταία χρόνια, κατέληξαν σιγά-σιγά στην Ίκαριακή Έπανάσταση του 1912. «Μετά τό 1908 τά πράγματα έδειχναν καθαρά ότι πλησιάζει ή παγκόσμια σύρραξη. Μέσα στο 1908 και άρχές του 1909 δένεται τελικά ή Αντάντ,

προωθημένες για τήν εποχή τους. Έβίωσαν έντονα τήν κοσμοθεωρία τής έμποροναυτικής αστικής τάξης, τής πρωτοπόρας τάξης εκείνης τής εποχής πού τόσο συνέβαλε στην Έπανάσταση του 1821. Ακόμα οί ιδέες αυτές τής έθνικης ολοκλήρωσης, τής κοινωνικής δικαιοσύνης, αλλά και του δημοτικισμού, κυριαρχούσαν στους φοιτητικούς κύκλους όπου σπούδαζαν» (Φ. Μαυρογιώργη, Χαράλαμπος Παμφίλης, Ο άδικημένος μπουρλοτιέρης τής Ίκαριακής Έπανάστασης, Γ101, σελ. 1-2 παραρτήματος στο τέλος). «Τό έμπορομεσιτικό παίρνει τον χαρακτήρα του υπηρέτη ξένων. Τόσο άπέναντι στους Τούρκους όσο και άπέναντι στους Γάλλους και Άγγλους, τό ελληνικό έμπορομεσιτικό κεφάλαιο είναι ό ύποτελής, πού υπηρετεί τον άφέντη. Αυτό τό χαρακτηριστικό θά γίνει τό γνώρισμα σκέψης τών κυρίαρχων τάξεων τής χώρας μας. Ο χατζηαβατισμός γίνεται άρετή. Και αυτή ή "άρετή" θά περάσει στον καπιταλιστικό μετασχηματισμό τής χώρας μας. Αυτό τό έμπορομεσιτικό κεφάλαιο, φυσικά, είναι στοιχείο του φεουδαρχικού κόσμου. Δέν έχει καμμία άπολύτως σχέση μέ τήν αστική τάξη. Σ' όλον τον κόσμο ή αστική (κεφαλαιοκρατική) τάξη αναπτύσσεται έξω από τό έμπορομεσιτικό και συντεχνιακό κεφάλαιο και είναι ή άρνησή τους» (Π. Ροδάκη, όπ.π., σελ. 158).

⁴² «Ο Έ. Βενιζέλος, τόσο στην Κρήτη όσο και σαν πολιτικός του Στρατιωτικού Συνδέσμου, εκφράζει τά συμφέροντα του έμπορομεσιτικού κεφαλαίου πού δρα στην Όθωμανική Αυτοκρατορία. Η πολιτική του Έ. Βενιζέλου μέχρι τό 1922 καθορίζεται από τά συμφέροντα αυτού του κεφαλαίου. Και επειδή τό κεφάλαιο αυτό δέν είναι αστικό και τά συμφέροντά του δέν έχουν σχέση μέ οποιαδήποτε αστική τάξη, ό Βενιζέλος πολιτικά δέν εκφράζει αστικές ιδέες. Ο όρίζοντας του Βενιζέλου είναι καθορισμένος από τά πλαίσια και τήν νοοτροπία του έμπορομεσιτικού κεφαλαίου. Οί αντιφατικότητες στην πολιτική του Βενιζέλου είναι έκφραση τής πολύπλοκης αντιφατικότητας του ίδιου του έμπορομεσιτικού κεφαλαίου» (Π. Ροδάκη, όπ.π., σελ. 201-202).

⁴³ A.J. Papalas, *Rebels and Radicals, Icaria 1600-2000*, Bolchazy-Carducci Publishers, USA, 2005, σελ. 91.

⁴⁴ Μ. Αποστολόπουλου-Κ. Χατζηαντωνίου, *Νεοελληνική Ιστορία, 1843-1941*, Πελεκάνος, Αθήνα, χ.χ., σελ. 138.

δηλαδή ή αντιγερμανική συμμαχία. Καί ή πρώτη της απόφαση είναι νά ανακόψουν τήν γερμανική προέλαση προς τήν Ὄθωμανική Αὐτοκρατορία καί Μ. Ἀνατολή. Ἡ μάχη ἔπρεπε νά δοθεῖ στά Βαλκάνια»⁴⁵. Ἡ Ἰκαριακή Ἐπανάσταση ἦταν ὁ πρόλογος τῶν Βαλκανικῶν Πολέμων.

Ἡ μακρά εἰσαγωγή δέν ἐπεδίωξε μία συστηματική ἱστορική ἀφήγηση, οὔτε κἄν ἐπικεντρώθηκε στά θεωρούμενα ὡς κομβικά γεγονότα τῆς ἰκαριακῆς ἱστορίας. Ὑπῆρξε περισσότερο μία ἀναγκαία ἀπόπειρα διαύγασης μίας μακρᾶς πορείας θεσμίσεων καί λησμονημένων στιγμῶν τοῦ ἰκαριακοῦ λαοῦ, μίας κατάδειξης ἑνός ἀδιάσπαστου γενεαλογικοῦ νήματος πού ὀδηγεῖ στό Ἰκαριακό Σύνταγμα τοῦ 1912 ἢ, καλύτερα, στούς συντάκτες του. Γιατί, ὅπως μᾶς θυμίζει ὁ Marc Bloch: «Ὑπάρχει ὡστόσο κάτι τό πολύ πραγματικό στήν ἔννοια τοῦ νομικοῦ γεγονότος, ὡς διακριτοῦ ἀπό τά ἄλλα. Αὐτό ὀφείλεται στό ὅτι, τούλάχιστον σέ πολλές κοινωνίες, ἡ ἐφαρμογή καί, σέ μεγάλο βαθμό, ἡ ἐπεξεργασία κοινῶν δικαίου ὑπῆρξε τό ἰδιαίτερο ἔργο μίας ομάδας σχετικά εἰδικευμένων ἀνθρώπων. Ἡ ομάδα αὐτή, τά μέλη τῆς ὁποίας μπορούσαν βεβαίως νά συνδυάσουν τόν νομικό τους ρόλο μέ ἄλλες κοινωνικές λειτουργίες, ἦταν ἀρκετά αὐτόνομη γιά νά δημιουργήσει τίς ἰδιαίτερες της παραδόσεις καί, συχνά, ἀκόμη καί μίαν ἰδιαίτερη συλλογιστική. Μέ λίγα λόγια, ἴσως ἡ ἱστορία τοῦ δικαίου νά μὴν ὑπάρχει παρά μόνον ὡς ἱστορία τῶν νομικῶν...»⁴⁶.

3. Η ΝΟΜΟΤΕΧΝΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΙΚΑΡΙΑΚΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

Οἱ ἐντρυφήσαντες στό θέμα ἱστορικοί, ἔχουν ἀναλύσει ἐπαρκῶς τά κύρια χαρακτηριστικά τοῦ Ἰκαριακοῦ Συντάγματος⁴⁷. Θά προχωρήσουμε σέ ἕναν νομοτεχνικό ἐντοπισμό τῶν πρωτοτυπιῶν τοῦ ἰκαριακοῦ συνταγματικοῦ κειμένου, λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν ὅτι πρότυπο τοῦ Ἰκαριακοῦ Συντάγματος ὑπῆρξε τό Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1911, ἀλλά -πιό ἔμμεσα- τό Σύνταγμα τῆς Κρητικῆς Πολιτείας τοῦ 1907, ἀμφότερα ἐπηρεασμένα ἀπό τήν δυναμική προσωπικότητα τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου. Θά ἐξεταστοῦν διαδοχικῶς διάφορες διαδικαστικές διατάξεις, τήν κατοχύρωση δικαιωμάτων, τά σχετικά μέ τήν ἐκτελεστική καί τήν δικαστική ἐξουσία, τίς διατάξεις πού ὑπαγορεύονταν ἀπό τήν

⁴⁵ Π. Ροδάκη, ὅπ.π., σελ. 197.

⁴⁶ Μ. Bloch, Ἀπολογία γιά τήν Ἱστορία, Τό ἐπάγγελμα τοῦ ἱστορικοῦ, Ἐναλλακτικές Ἐκδόσεις, Αθήνα, 1994, σελ. 161.

⁴⁷ Βλ. κυρίως, Γ. Κεφαλά, Ὁργανικός Χάρτης τῆς Ἐλευθέρας Ἰκαριακῆς Πολιτείας, Γ99, σελ. 7-10, Ν. Π. Σοϊλεντάκη, Ἡ Ἐλευθέρα Πολιτεία τῆς Ἰκαρίας, ὅπ.π., σελ. 17 καί ἰδίως ὑπόσημ. 9 (σελ. 30). Σημαντικά ἐπίσης κείμενα ὑπάρχουν στά Π: Σ. Λουκάτου, Ἡ Ἐλευθέρα Πολιτεία τῆς Ἰκαρίας, σελ. 142-143, καί Γ. Π. Λομβαρδά, Τό Δίκαιο στήν Ἐλευθέρα Πολιτεία τῆς Ἰκαρίας, σελ. 293-298.

ἐπίκαιρη στρατηγική τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς Ἰκαρίας, καθὼς καὶ ἐκεῖνες πού φανερώνουν δημοκρατικές παρεκκλίσεις τοῦ νομοθέτη. Θά κλείσουμε μέ τήν ἀναφορά στίς ἐντελῶς πρωτότυπες διατάξεις τοῦ Ἰκαριακοῦ Συντάγματος καί μέ μία σφαιρική ἀντιμετώπιση τοῦ ἰκαριακοῦ πολιτεύματος.

3.1. ΔΙΑΔΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

Ὅσον ἀφορᾷ τίς διαδικαστικές διατάξεις, ὁ Ἰκάριος συντακτικός νομοθέτης ἀκολουθεῖ κατά βάσιν τό Σ1911, προχωρᾷ ὅμως σέ ἐπί μέρους ἀλλαγές, οἱ ὁποῖες φανερώνουν μία προσεγμένη προσαρμογή τοῦ προτύπου στά μέτρα τῆς συγκεκριμένης κοινωνικοῖστορικής συγκυρίας.

Ἔτσι, στό ἄρθρο 14, ἡ τακτική σύνοδος τῆς Βουλῆς ὀρίζεται γιά τήν 15^η Ὀκτωβρίου⁴⁸, ἡ ἀπαρτία ρυθμίζεται στό ἥμισυ τουλάχιστον τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν βουλευτῶν⁴⁹, ἐνῶ, στό προτελευταῖο ἐδάφιο, ἡ ἀντίστοιχη διάταξη τοῦ Σ11 μεταβάλλεται οὕτως ὥστε νά συμπεριλαμβάνει κάθε εἶδος κώδικα καί ὄχι μόνο τούς δικαστικούς.

Ἀκόμη, κατά τά ἄρθρα 11 καί 14, ἡ διάρκεια τῆς βουλευτικῆς περιόδου «δέν δύναται νά εἶνε μακροτέρα τῶν 40 ἡμερῶν»⁵⁰.

Ἡ πενταετής θητεία τοῦ Ὑπάτου Ἀρχοντος εἶναι -θά λέγαμε- προφητική γιά τά ἑλληνικά δεδομένα: στά δημοκρατικά ἑλληνικά συντάγματα πού ἀκολούθησαν τήν Ἰκαριακή Ἐπανάσταση (1925, 1927, 1975), τόση εἶναι ἡ θητεία τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας⁵¹.

Τό ἄρθρο 17 τονίζει ὅτι «μισθός, σύνταξις, χορηγία ἢ ἀμοιβή οὔτε ἐγγράφεται ἐν τῷ προϋπολογισμῷ οὔτε παρέχεται ἄνευ ὀργανικοῦ ἢ ἄλλου ἀστικοῦ Νόμου», ἐπιφέροντας μία μικρή ἀλλαγή σέ σχέση μέ τό Σ11 πού ἀναφέρει «ἄνευ ὀργανισμοῦ ἢ ἄλλου εἰδικοῦ νόμου»⁵²,

⁴⁸ Κυμαίνονται οἱ ἡμερομηνίες τῶν ἄλλων συνταγμάτων.

⁴⁹ Αντιθέτως, στό Σ1911 θεσπίζει ἀπαρτία τοῦ ἐνός τρίτου (56). Ἡ φρασεολογία ὁμοιάζει πρὸς τήν ἀντίστοιχη τοῦ Κρητικοῦ: «τουλάχιστον τοῦ ἡμίσεως πλέον ἐνός τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν μελῶν αὐτῆς» (50).

⁵⁰ Τό Σ1911 προβλέπει κατώτατο χρονικό ὄριο (54), ἐνῶ τό Κρητικό καί ἀνώτατο καί κατώτατο (48), καί τά δύο πάντως γιά μεγαλύτερα χρονικά διαστήματα. Ὁ ἀριθμός 40 ἡμέρες εἶναι καί τό ἀνώτατο ὄριο διάρκειας τῆς ἀναβολῆς ἐναρξῆς ἢ τῆς διακοπῆς τῆς ἐξακολουθήσεως τῆς Βουλευτικῆς Συνόδου, κατά τό ἄρθρο 41 τοῦ Κρητικοῦ.

⁵¹ Στά Σ1827 (Κυβερνήτης) καί Σ1973 (χουντικός Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας) ἡ θητεία εἶναι ἐπταετής. Τό συλλογικό Ἐκτελεστικό τοῦ Σ1822 ἔχει θητεία ἐνιαύσια.

⁵² Ὀργανικοί ἢ ὀργανωτικοί ἐκτελεστικοί εἶναι οἱ νόμοι πού ἀναφέρονται στήν ὀργάνωση καί τήν λειτουργία τῶν συνταγματικῶς προβλεπομένων ἄμεσων ὀργάνων καί θεσμῶν: ἡ θέσπιση τους εἶναι ὑποχρεωτική, διότι ἀλλιῶς δέν εἶναι δυνατόν νά λειτουργήσουν τά κρατικά ὀργανα καί ἡ κατάργησή τους εἶναι ἀδύνατη χωρίς τήν ταυτόχρονη ἀντικατάστασή τους (βλ. Α. Μάνεση, Συνταγματικόν Δίκαιον [Πανεπιστημιακαί Παραδόσεις], τόμος Α', Θεσσαλονικῆ-Ἀθήναι, 1967, σελ.285-286). Εἰδικοί καλοῦνται οἱ νόμοι πού ἰσχύουν γιά συγκεκριμένη κατηγορία προσώπων, πραγμάτων, καταστάσεων ἢ σχέσεων. Ὁ ὅρος «Ἀστικός νόμος» μᾶλλον σημαίνει νόμο ἀφορῶντα τό Ἰδιωτικό Δίκαιο.

δημιουργώντας ακόμη μία προφητική διάταξη: ή λέξη «οργανικός» υφίσταται σε όλα τα μεταγενέστερα του 1912 ελληνικά Συντάγματα. Σύμφωνα με το άρθρο 19, οι βουλευταί εκλέγονται «διά τρία ἔτη»⁵³. Επί πλέον, ορίζεται ότι «ὁ ἀριθμὸς τῶν βουλευτῶν ἐκάστης ἐκλογικῆς περιφερείας προσδιορίζεται διὰ Νόμου ἀναλόγως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ δὲν δύναται νὰ ἦ ἐλάσσων τῶν 12 ἢ μείζων τῶν 40»: τὸ Σ11 εἰσάγει μόνον τὸ ἐλάχιστο ὄριο τῶν 150 βουλευτῶν, ἀναφερόμενο μάλιστα στὸν ὅλο ἀριθμὸ τους (ἄρθρο 68). Τεῖνουμε νὰ πιστέψουμε ὅτι ἡ βούληση τοῦ νομοθέτη ἦταν ἡ συγκρότηση Ἰκαριακῆς Βουλῆς, ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν τῆς ὁποίας θὰ κυμαινόταν ἐν συνόλῳ μεταξύ τῶν 36 καὶ τῶν 120, καὶ συνεπῶς κάθε βουλευτῆς θὰ ἀναλογοῦσε πρὸς 150 ὡς 500 Ἰκαρίου, ἂν δεχτοῦμε τὸν - μᾶλλον ὑπερβολικό- συνολικό ἰκαριακό πληθυσμὸ τῶν 18.000, πού ἀναφέρει ἡ Προκήρυξις Πρὸς τὸν Λαόν τῆς Ἰκαρίας τῆς 3^{ης} Αὐγούστου 1912. Ἀρκεῖ νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι τὸ Κρητικὸ θέσπιζε ἀναλογία «ἐνὸς βουλευτοῦ πρὸς πεντακισχιλίους κατοίκους» (ἄρθρο 61). Ἡ βουλευτικὴ ἀποζημίωση δὲν ἐπαφίεται στὸν κοινὸ νομοθέτη, καθοριζόμενη ἐπακριβῶς σὲ «πέντε δραχμάς δι' ἐκάστην ἡμέραν συνεδριάσεως ἐν ἧ παρίστανται» (ἄρθρο 19). Τὸ ἀκροτελεύτιο 24^ο ἄρθρο ἐπαφίει τὴν τήρηση τοῦ Συντάγματος, ὄχι στὸν πατριωτισμὸ (Σ11), ἀλλὰ στὴν «φιλοπατρίαν τῶν Ἰκαρίων», κατὰ τὸ Κρητικὸ, προσθέτοντας ὁμῶς «ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων».

3.2. ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ

Τὸ ἄρθρο 8 περιέχει μία ἀξιοπρόσεχτη διατύπωση: «Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἀνήκει εἰς τὸν ὑπάτον ἄρχοντα, ἐνεργεῖται δ' ἐκ συμφώνου μετὰ τοῦ ὑπευθύνου οἰκείου ὑπουργοῦ». Γιά ὅλα τὰ Συντάγματα-πρότυπα τοῦ Ἰκαριακοῦ ἀποτελεῖ κανόνα ἡ διατύπωση «διὰ τῶν παρ' αὐτοῦ διοριζομένων» ὑπουργῶν. Φυσικά, ἡ θεσμικὴ -ἐντὸς τοῦ πολιτεύματος- ἀνευθυνότητα τοῦ ἀνωτάτου ἄρχοντος καὶ ἡ ὑπουργικὴ εὐθύνη κατοχυρώνονται ρητῶς στὸ ἄρθρο 10, ἀλλὰ πάντα οἱ ὑπουργοὶ εἶναι ὑποχέρια τοῦ ἄρχοντος, δεδομένου ὅτι ὁ τελευταῖος τοὺς «διορίζει καὶ παύει» κατὰ τὸ δοκοῦν. Ἀντιθέτως, στὸ Ἰκαριακὸ Σύνταγμα, εἰσάγεται ἡ ἔννοια τοῦ «συμφώνου». Ὁ ὅρος «σύμφωνο» ἀπαντᾷ συνεχῶς παλαιόθεν, καὶ χρησιμοποιεῖται παράλληλα μὲ τοὺς ὅρους «σύμβαση» ἢ «συμφωνία». Στὰ πλαίσια τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου, σύμβαση εἶναι «ἡ πολυμερῆς δικαιοπραξία πού περιέχει τίς δηλώσεις βουλήσεως δύο ἢ περισσοτέρων προσώπων, οἱ ὁποῖες εἶναι μεταξύ τους ἐνάντιες, συμπίπτουν ὁμῶς ὡς

⁵³ Τριετία ορίζει καὶ τὸ Κρητικὸ (62), ἐνῶ τετραετία τὸ Σ1911 (69).

πρός τό ἐπιδιωκόμενο ἔννομο ἀποτέλεσμα»⁵⁴. Κατά συνέπεια, παρατηροῦμε ὅτι, ἂν καί μέ ἀμφίβολη τήν δυνατότητα ὑλοποίησής της, κατοχυρώνεται θεσμικά ἡ ἰσχυρή θέση τῶν ὑπουργῶν ἀπέναντι στόν Ὑπάτο Ἄρχοντα.

Κατά τό ἄρθρο 10, ὁ Ὑπάτος Ἄρχων διορίζεται «ὑπό τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων ἐγγυούμενου τήν ἐξουσίαν» του, ἐνῶ θεωρεῖται ἀνεύθυνος στά πλαίσια τῆς ἐγκαθιδρουμένης πολιτείας, ἀλλά, ταυτοχρόνως, καί «ὑπεύθυνος μόνον ἀπέναντι τῆς Ἑλλάδος». Ἐκ πρώτης ὄψεως, ἔχουμε μία ἀπομίμηση τοῦ κρητικῶ πολιτεύματος⁵⁵. Στό τρίτο, ὅμως, ἐδάφιο τοῦ ἄρθρου 12, ἐντοποιοῦται μία ἀληθινά πρωτοποριακή ρύθμιση: «Ἐάν ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεύς τῶν Ἑλλήνων ἀναβάλλῃ τόν διορισμόν τοῦ Ἀνωτάτου Ἄρχοντος, τήν ἐξουσίαν αὐτοῦ θά διαχειρίζεται τό Ὑπουργικόν Συμβούλιον μέχρι ἐκλογῆς τοιοῦτου ὑπό τοῦ λαοῦ διά καθολικῆς ψηφοφορίας». Τό πολίτευμα, ἀπό δοτή ἔμμεση μοναρχία, καθίσταται αὐτομάτως δημοκρατικό καί λαϊκά νομιμοποιημένο. Ἡ καινοτόμος διάταξη ἔχει ἤδη προαναγγελθεῖ -ἀπό γλῶσσα λανθάνουσα;- στό προηγούμενο ἀκριβῶς ἐδάφιο: «...καί δύναται νά ἐπανεκλεγῇ».

Στό ἴδιο ἄρθρο, ὁ καθορισμός τοῦ μισθοῦ τοῦ Ὑπάτου Ἄρχοντος «ὑπό τῆς βουλῆς καί τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων» ἔχει ἕνα πρόσθετο νομικό ἐνδιαφέρον, καθῶς καί πάλι ἡ βασιλική ἐξουσία περιορίζεται πρὸς ὄφελος τῆς λαϊκά νομιμοποιημένης Ἰκαριακῆς Βουλῆς⁵⁶.

Ὁ ὀρθόδοξος χριστιανισμός ὡς θρήσκευμα τοῦ Ὑπάτου Ἄρχοντος ἐπαναλαμβάνεται δὲς στά ἄρθρα 10 καί 12, φανερόντας τήν ἐπιμονή τοῦ νομοθέτη στόν συγκεκριμένο ὄρο.

Ὁ Ὑπάτος Ἄρχων, κατά τό ἄρθρο 10, περιοριζόμαστε ἀπό τρεῖς ὑπευθύνους ὑπουργούς, πού ὁ ἴδιος διορίζει καί παύει (τῶν Ἐσωτερικῶν/τῆς Δημοσίας Ἀσφαλείας/τῆς Συγκοινωνίας, τῆς Παιδείας/τῶν Ἐκκλησιαστικῶν/τῆς Δικαιοσύνης, τῶν Οἰκονομικῶν/τῆς Γεωργίας/τοῦ Ἐμπορίου). Ὁ τριμερής διαχωρισμός τῶν ὑπουργείων

⁵⁴ Α.Σ. Γεωργιάδη, Γενικές Ἀρχές Ἀστικοῦ Δικαίου, Συντετμημένη ἔκδοση πρὸς χρήση τῶν φοιτητῶν, Αντ.Ν.Σάκκουλας, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ, 2007, σελ. 264. «Ἡ μακρὰ, ἤδη ἀπὸ τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἐπιστημονικὴ ἐπεξεργασία τοῦ ἀστικοῦ δικαίου προσέδωκεν εἰς αὐτό ἰδιαιτέραν σημασίαν καί κατέστησε τὰς ἐννοίας αὐτοῦ τὴν βάσιν τῆς ἐν γένει νομικῆς ἐπιστήμης» (Κ.Ι. Σημαντήρα, Γενικαὶ Ἀρχαὶ τοῦ ἀστικοῦ δικαίου, Α' ἡμίτομος, γ' ἔκδ., Αφοί Π. Σάκκουλα, Ἀθήναι, 1980, σελ. 7-8 καί τὴν ἐκεῖ ὑποσημείωση 1). Συνεπῶς, ὁ ὄρος χρησιμοποιεῖται ἀναλόγως καί σὲ ἄλλους τομεῖς τῆς ἐννομῆς τάξης (π.χ. στό Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο, βλ. Εμμ. Ρούκουνα, Διεθνές Δίκαιο, Α' τόμος, γ' ἔκδ., Αντ.Ν.Σάκκουλας, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ, 2004, σελ. 120 επ.), καί δὴ τοῦ δημοσίου δικαίου.

⁵⁵ Στό Κρητικό, ὁ Ὑπάτος Ἀρμοστής διορίζεται σὲ κάθε περίπτωσι: «[...]Ἐν περιπτώσει παραίτησεως ἢ θανάτου τοῦ Ὑπάτου Ἀρμοστοῦ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ, μέχρι τοῦ διορισμοῦ νέου, ἀσκεῖ τὸ Συμβούλιον» (65).

⁵⁶ Ἀντιθέτως, τὸ Κρητικό ρυθμίζει συνταγματικῶς τὸ ζήτημα στό ἄρθρο 47. Ἡ σύμπραξι Βουλῆς καί Βασιλέως εἶναι ἐνδιαφέρουσα νομικῶς.

ἀνακαλεῖ μῆνες τοῦ καποδιστριακοῦ Πανελληνίου⁵⁷, ἐνῶ ἡ σύμπτυξη σέ ἓνα ὑπουργεῖο τῆς Δικαιοσύνης καί τῆς Παιδείας ὑπάρχει καί στό Σύντ. 1827 (ἄρθρο 126).

3.3. ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ

Ἀναφορικῶς μέ τήν δικαστική ἐξουσία, ἄν καί στά ψηφίσματα τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς ρυθμίζονται τά περισσότερα ζητήματα τῶν δικαστηρίων μέ ἀξιοζήλευτο νομικῶς τρόπο⁵⁸, τά σχετικά δεδομένα τοῦ Συντάγματος εἶναι μᾶλλον ἀσαφῆ.

Οἱ δύο βασικές διατάξεις βρίσκονται στό ἄρθρο 9 («Ἡ Δικαστική ἐξουσία ἐνεργεῖται δι' εἰδικῶν δικαστικῶν λειτουργῶν») καί τό ἄρθρο 20 («Ἡ Δικαιοσύνη ἀπονέμεται ὑπό δικαστῶν διοριζομένων ὑπό τοῦ ὑπάτου ἄρχοντος καί τοῦ οἰκείου ὑπουργοῦ κατά τόν Νόμον»). Ἡ διατύπωση καί τῶν δύο ἄρθρων παραπέμπει στό Σ11 (28 καί 87 ἀντιστοίχως), μέ τήν διαφορά ὅτι στό 87 δέν περιλαμβάνεται ρητῶς ἡ σύμπραξη τοῦ ὑπουργοῦ. Αὐτό πού προβληματίζει εἶναι ὁ διαφορούμενος χαρακτηρισμός τῶν δικαστῶν ὡς «εἰδικῶν». Εἰδικά δικαστήρια εἶναι ὅσα «προβλέπονται ἀπό πάγιες διατάξεις, ἀλλά εἶναι ἀρμόδια νά δικάζουν μόνον ὀρισμένες ὑποθέσεις»⁵⁹. Θά μπορούσαμε νά εἰκάσουμε ὅτι ὁ νομοθέτης ὡς «εἰδικούς» δηλώνει τούς ἐξειδικευμένους, δηλαδή τούς νομομαθεῖς, ἀλλά τό σημεῖο παραμένει σκοτεινό.

Τό Σύνταγμα κάνει ἀκόμη ἀναφορά στό Ἀνώτατο Δικαστήριο τῆς Πολιτείας (ἄρθρο 19), μέ ἀρμοδιότητες του τόν ἔλεγχο τῶν ἐκλογῶν καί τήν ὑπουργική εὐθύνη. Εἰδικῶς γιά τήν τελευταία περίπτωση, προστίθενται στό κυρίως σῶμα -τό ὅποιο, ὅμως, δέν μαθαίνουμε πῶς συγκροτεῖται- καί «τέσσαρες δικασταί ἐκλεγόμενοι διά κλήρου ἐκ τῶν νομομαθῶν τῆς πολιτείας»⁶⁰.

3.4. ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

⁵⁷ Συμβουλευτικό ὄργανο μέ 27 μέλη, πού διορίζονται ἀπό τόν Κυβερνήτη, διαιρούμενο σέ τρία ἑνεαμελή τμήματα μέ ἀντικείμενο τά οικονομικά, τά διοικητικά-ἐσωτερικά, καί τά στρατιωτικά.

⁵⁸ Ἰδίως τό ψήφισμα 59/6-9-1912.

⁵⁹ Α. Παντελή, Ἐγχειρίδιο Συνταγματικοῦ Δικαίου, β' ἐκδ., Λιβάνης, 2007, σελ. 387. Ὁ ὅρος «εἰδικό δικαστήριο» μέ τήν αὐτήν τήν ἔννοια βρίσκεται ἤδη στό Σ1911, π.χ. στό ἄρθρο 73. Ἰσοδύναμος εἶναι ὁ ὅρος «ἐπί τούτῳ δικαστήριον» (ἄρθρο 80 τοῦ Σ1911).

⁶⁰ Στό Σ1911, τόν ἔλεγχο τῶν ἐκλογῶν (73) καί τά σχετικά μέ τήν ὑπουργική εὐθύνη (80) ἀναλαμβάνουν διαφορετικά εἰδικά δικαστήρια. Παρά ταῦτα, καί στίς δύο περιπτώσεις ἡ σύνθεσή τους εἶναι ἀποτέλεσμα κλήρωσης, στήν πρώτη «μεταξύ πάντων τῶν μελῶν τοῦ Ἀρείου Πάγου καί τῶν Ἐφετείων τοῦ Κράτους» καί στήν δεύτερη «ἐξ ἀπάντων τῶν πρό τῆς κατηγορίας διορισμένων ἀρεοπαγιτῶν, ἐφετῶν καί προέδρων αὐτῶν».

Στό θέμα τῶν συνταγματικῶν δικαιωμάτων, τά ἑλληνικά Συντάγματα ἀπό τήν Ἐπανάσταση ἀκόμη ἐκφράζουν «τήν ἀδιαμφισβήτητη ὑπεροχή τῆς ἰσότητος ἔναντι τῆς ἐλευθερίας στίς πολιτικές προτιμήσεις ἑνός λαοῦ, στόν ὅποιο ὁ ἐξισωτικός λόγος τοῦ Ρουσώ (sic) εἶχε εὐθύς ἐξ ἀρχῆς πολύ μεγαλύτερη ἀπήχηση ἀπό τόν φιλελεύθερο λόγο τοῦ Βολταίρου»⁶¹. Ὡστόσο, τό Ἰκαριακό Σύνταγμα εἶναι ἡ ἐξαίρεση στόν κανόνα. Τά «Δημόσια Δίκαια τῶν πολιτῶν» κατοχυρώνονται σέ πέντε συνολικά ἄρθρα ἢ, μέ ἄλλα λόγια, σέ δέκα περιόδους.

Ἀπό αὐτές μόνον οἱ δύο ἀφοροῦν τήν ἰσότητα (ἀπέναντι στόν νόμο, καί στά δημόσια βάρη), καί ἄλλες δύο τό κοινωνικό δικαίωμα στήν Ἐκπαίδευση. Ὅλες οἱ ὑπόλοιπες ἀναφέρονται ἄμεσα ἢ ἔμμεσα στά ἀτομικά δικαιώματα τῆς ἐλευθερίας (ἀπαρραβίαστο προσωπικῆς ἐλευθερίας, ἀπάγоруση παράνομης σύλληψης καί φυλάκισης, ἄσυλο κατοικίας, ἀπαγоруση κατ' οἶκον παράνομης ἔρευνας, nulla poena sine lege) καί τῆς ἰδιοκτησίας, ἡ ὅποια, βεβαίως, μπορεῖ νά περιοριστεῖ γιά δημόσια ὠφέλεια, «πάντοτε δέ προηγούμενης ἀποζημιώσεως». Ἐλλείπουν, προφανῶς, οὐσιώδη δικαιώματα κατοχυρωμένα στό Σ11, ὅπως αὐτά τοῦ φυσικοῦ δικαστῆ, τοῦ ἀναφέρεσθαι στίς ἀρχές, τοῦ ἀπορρήτου τῶν ἐπιστολῶν.

Ἡ ἀπουσία κάποιων ἄλλων εἶναι εὐεξηγήτη: σέ ἕνα νησί χωρίς φεουδαρχικό παρελθόν καί δίχως πιά τόν πειρατικό κίνδυνο ἐπικρεμάμενο, δέν εἶχε τόση σημασία ἡ μή ἀναγνώριση τίτλων εὐγενείας ἢ ἡ ἀπαγоруση τῆς δουλείας.

Ἡ ἀπουσία τῆς κατάργησης τῶν σωματικῶν βασάνων ἴσως ἐξηγεῖται ἀπό τήν χρήση τῶν τελευταίων ὡς τιμωριῶν ἱκανῶν νά κατευνάσουν τό κοινό περί δικαίου αἶσθημα⁶².

Ἡ ἐλευθερία, πάντως, τοῦ λόγου καί τοῦ Τύπου, ὄχι μόνο δέν κατοχυρώνεται συνταγματικά, ἀλλά φαίνεται νά τίθεται ὑπό τόν ἀπεριόριστο ἔλεγχο τῆς πολιτείας⁶³.

Σχετικά μέ τά δικαιώματα τοῦ συνέρχεσθαι καί συνεταιρίζεσθαι, ὁ Γ. Κεφαλαῦ θεωρεῖ ὅτι δέν ἀναφέρονται «ἴσως γιατί αὐτά ἦταν αὐτονόητα καί δέν εἶχαν ἀνάγκη ἀπό προστατευτικές διατάξεις»⁶⁴. Μία προσεκτική ἀνάγνωση τῶν κειμένων τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς Ἰκαρίας μᾶς πείθει γιά τό ἀντίθετο: γιά παράδειγμα, στήν Προκήρυξιν Πρός τόν Λαόν τῆς

⁶¹ Ν.Κ. Αλιβιζάτου, Τό Σύνταγμα καί οἱ Ἐχθροί του στήν Νεοελληνική Ἱστορία, 1800-2010, Πόλις, Ἀθήνα, 2011, σελ. 43.

⁶² «Τά κοινά μέ ἀποφάσεις τους προβλέπουν καί ἐπιβάλλουν, κατά κανόνα αὐστηρές ποινές στούς παραβάτες (σωματικές-ἐξορίες)» (Θ. Κωτσόπουλου, Οἱ κοινοτικοί θεσμοί στήν Ἰκαρία, 18^{ος}-19^{ος} αἰῶνες, Γ32 [88], σελ. 54). Ὁ Πουλιανός ἀναφέρεται ὅτι ἐπιβαλλόταν ἀκόμη καί ἡ ποινή τοῦ θανάτου (Τό ἐθιμικό δίκαιο τῆς Ἰκαρίας, Π, σελ. 290).

⁶³ Στό πρακτικό 68/20-9-1912, ἀναφέρεται ὅτι, κατόπιν αἰτήσεως, ἐπιτρέπεται ἡ ἔκδοση ἐφημερίδας ἀπό τόν Χ. Παμφίλη.

⁶⁴ Γ. Κεφαλαῦ, Ὁργανικός Χάρτης τῆς Ἐλευθέρας Ἰκαριακῆς Πολιτείας, Γ99, σελ. 9.

22^{ης} Αυγούστου 1912, διαβάζουμε: «Εἶνε ἐποχή ποῦ πρέπει νά γνωρισθῆ γενικῶς ὅτι ἡ Ἰκαρία δέν ἔχει κομματικές διαιρέσεις. Ὅλοι ἔχομεν ἓν κόμμα πολιτικόν καί τό κόμμα αὐτό ἔχει πρόγραμμα νά διατηρήσει τήν εὐταξίαν εἰς τόν τόπον. Ἐκαστος πολίτης ἄοπλος ἢ ὄπλοφόρος ὅστις τολμᾷ δι' ἔργων καί λόγων νά ἀντιτάξῃ ἑαυτόν πρός τόν σκοπόν τοῦτον τῆς ὀλότητος καί νά κάμῃ ὅπωςδήποτε διαίρεσιν εἶνε ἐχθρός τοῦ τόπου καί πρέπει νά καταγγέληται διά νά τιμωρῆται».

3.4. ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΕΠΙΚΑΙΡΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ

Μέ τό ἄρθρο 1 ἐγκαθιδρύεται καθεστῶς «ἀνοιχτῶν» συνόρων: ἡ Ἰκαριακή Ἐπανάσταση ἦταν περισσότερο ἀπό μία τοπική ἐξέγερση μία προσπάθεια συγκρότησης τῆς αὐτόνομης Πολιτείας τοῦ Αἰγαίου, πού, ἐνῶ κηρύχθηκε τόν Ἰούνιο τοῦ 1912 στήν Πάτμο, ὥστόσο ἔμεινε στά χαρτιά ἐξ αἰτίας τῶν ἰταλικῶν πιέσεων.

Μέ τό ἄρθρο 21 εἰσάγεται ἓνας στοιχειώδης κανόνας ἀσφαλείας, καθῶς ὁ ὑπάτος ἀρχων μπορεῖ «νά φέρῃ ξένην χωροφυλακὴν, οὐδέποτε ὅμως Τουρκικὴν». Εἶναι ἀξιοπρόσεχτο ὅτι δέν προβλέπεται τό ἴδιο καί γιά τούς Ἰταλούς, παρά τήν διάλυση κάθε αὐταπάτης ὅσον ἀφορᾷ τούς ἀποικιοκρατικούς τους σκοπούς. Αὐτό, βεβαίως, δεικνύει καί τήν γενικότερη ρευστή κατάσταση στόν εὐρύτερο γεωπολιτικό χῶρο.

Στό ἄρθρο 23, «διπλωματικά» ὀρίζεται πρωτεύουσα ἡ «τέως ὑπάρχουσα τοιαύτη τῆς νήσου Ἰκαρίας», πού δέν κατονομάζεται, ἴσως διότι ὁ νομοθέτης ἀποφεύγει νά πάρει θέση στήν διένεξη μεταξύ τῶν κατοίκων τοῦ Ἁγίου Κηρύκου καί τοῦ Εὐδήλου.

3.5. ΕΝΔΕΙΞΕΙΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Ἡ δημοκρατικότητα τοῦ νομοθέτη ἐκφράζεται περισσότερο σέ τυπικό παρά σέ οὐσιαστικό ἐπίπεδο, ἐνῶ δέν κατοχύρωνεται πουθενά ρητῶς ἡ ἀρχή τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας⁶⁵.

Στό ἄρθρο 9, οἱ ἀποφάσεις τῶν δικαστικῶν λειτουργῶν «ἐκτελοῦνται ἐν ὀνόματι τῆς Πολιτείας καί τοῦ ὑπάτου Ἄρχοντος»: προστίθεται καί προτάσσεται ὁ ὅρος «Πολιτεία», σέ ἀντίθεση μέ τό Σύνταγμα τοῦ 1911 καί τό Κρητικό.

Ἐνῶ ὁ βουλευτικός ὅρκος τοῦ Σ1911 καί τοῦ Κρητικοῦ προβλέπει πίστιν εἰς τήν πατρίδα καί τόν συνταγματικόν Βασιλέα/Συνταγματικόν Ὑπάτον Ἀρμοστήν, ἀντιστοίχως, τό Ἰκαριακό Σύνταγμα ἀπαλείφει ἐντελῶς τούτη τήν φιλομοναρχική ἀναφορά (ἄρθρο 18).

Σέ ἀντίθεση μέ τό Σύνταγμα τοῦ 1911 καί τό Κρητικό, ἡ Βουλή προηγεῖται τοῦ Ὑπάτου Ἄρχοντος στήν ἄσκηση τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας (ἄρθρο 7).

⁶⁵ Ἀντιθέτως, τοῦτο τό πράττει τό Σ11 (21).

Στό άρθρο 19, χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος «πολιτεία» γιά νά χαρακτηριστεῖ ἡ γεωγραφική ἔκταση τοῦ ἱκαριακοῦ κράτους, ἐνῶ τό Σ11 ἀναφέρει τό περισσότερο «νομικό» «Ἐπικράτεια» καί τό Κρητικό τό περισσότερο «γεωγραφικό» «Χώρα»⁶⁶.

Μέ τήν ἐκλογή τῶν δημοτικῶν ἀρχῶν διά καθολικῆς ψηφοφορίας (ἄρθρο 22) κατοχυρώνεται καί πάλι ἡ πίστη τοῦ νομοθέτη στά δημοκρατικά ιδεώδη.

3.6. ΑΥΘΕΝΤΙΚΑ ΠΡΩΤΟΤΥΠΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

Στό ἄρθρο 2 θεωροῦνται ἱκάριοι πολῖτες «ὅσοι ἀπέκτησαν ἢ θά ἀποκτήσωσιν εἰς τό μέλλον τά προσόντα τοῦ πολίτου κατά τούς Νόμους τῆς πολιτείας». Γιά τόν Γ. Κεφαλαῖ, «τό ὅτι μένει τό θέμα αὐτό ἀνοιχτό, πιθανόν νά σημαίνει πρόθεση γιά δικαίωμα ψήφου καί στίς γυναῖκες καί ἰσότητα τῶν δύο φύλων»⁶⁷. Ἐν τούτοις, κανένα ἑλληνικό Σύνταγμα δέν ἀπαγορεῦει ρητῶς τήν γυναικεία ψήφο ἢ τήν ἰσότητα τῶν δύο φύλων καί ὅλα τά Συντάγματα ἀπό τό 1844 μέχρι καί τό 1952 ἔχουν μάλιστα σχεδόν τήν ἴδια φρασεολογία μέ τό ἱκαριακό⁶⁸. Τό μόνο στοιχεῖο πού μπορεῖ νά συνηγορήσει ὑπέρ μίας ἐξισωτικῆς βούλησης τοῦ νομοθέτη εἶναι τό ἱκαριακό ἐθνικό δίκαιο, στά πλαίσια τοῦ ὁποῖου «ὑπῆρχαν πλήρη δικαιοπρακτικά δικαιώματα στίς γυναῖκες, οἱ ὁποῖες σέ πολλές δικαιοπραξίες ἐμφανίζονται ὡς ὑποκείμενα δικαίου κανονικά ὅπως καί οἱ ἄνδρες»⁶⁹.

⁶⁶ Τό ζήτημα εἶναι παλαιό: Κράτος ἢ Πολιτεία; Γιά τόν Δ.Θ. Τσάτσο, «ὁ ὅρος πολιτεία, μέ ρίζα τόν ὄρο καί τήν ἔννοια τῆς πόλης, εἶναι πῶς ἐκφραστικός τοῦ συνολικοῦ φαινομένου τῆς ὀργανωμένης κοινωνικῆς συμβίωσης» (Συνταγματικό Δίκαιο, γ' ἐκδ., Ἀντ.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1982, σελ. 59). Ὁ Ἀ. Μανιτάκης (Τί εἶναι Κράτος, Σαββάλας, Αθήνα, 2007, σελ. 33) τόν κρίνει, διότι «ἀπαγκιστρώνει, βέβαια, ἔτσι τήν νομική θεωρία γιά τό κράτος ἀπό τόν νομικό δογματισμό καί θετικισμό καί συνδέει ὀργανικά τό κρατικό φαινόμενο τόσο μέ τήν κοινωνία ὅσο καί μέ τό δίκαιο, θυσιάζει ὅμως στήν θεωρητική αὐτή κατασκευή τό στοιχεῖο τῆς ἐξουσίας καί τοῦ κρατικοῦ καταναγκασμοῦ, ἐνῶ ταυτόχρονα ὑπερβαίνει ἰδεαλιστικά τήν πραγματικότητα τοῦ λειτουργικοῦ διαχωρισμοῦ τοῦ κράτους ἀπό τήν κοινωνία».

⁶⁷ Γ. Κεφαλαῖ, ὅπ.π., σελ. 10.

⁶⁸ Μόνο στό Σ1927, στήν ἐρμηνευτική δήλωση τοῦ ἄρθρου 6 ὀρίζεται σαφῶς ὅτι «ἡ δέ λέξις "πολίτης" καί εἰς τό ἄρθρον τοῦτο, ὡς καί εἰς τά ἄλλα ἄρθρα, ἔχει τήν ἔννοιαν τοῦ Ἑλλήνος ὑπηκόου, τοῦ ἔχοντος δηλαδή Ἑλληνικήν ἰθαγένειαν, ἀδιακρίτως φύλου ἢ ἡλικίας. Πολιτικά δικαιώματα εἰς τάς γυναῖκας δύνανται ν' ἀπονεμηθῶσι διά νόμου». Ἐπίσης, μέρμνα γιά τήν ἰσότητα τῶν δύο φύλων βροῖσκουμε στό Σχέδιο Συντάγματος τοῦ Ρήγα (ἄρθρο 4: «Κάθε ἄνθρωπος γεννημένος καί κατοικῶν εἰς τό αὐτό τό βασίλειον εικοσιενός χρόνου ἡλικίας, εἶναι πολίτης»), μέ τήν ἐπίρρωση τοῦ ἄρθρου 22 τῶν Δικαίων τοῦ Ἀνθρώπου («...σχολεῖα...διά τά ἀρσενικά καί θηλυκά παιδία»), ἀλλά καί τήν ἐπιφύλαξη τῆς ἔννοιας τοῦ ἀνθρώπου στό γαλλικό πρότυπο, ὅπου ταυτίζεται μέ τόν ἄνδρα (homme).

⁶⁹ Γ. Κεφαλαῖ, Θεσμοί δικαίου στήν ἱκαρία τόν 16^ο καί 17^ο αἰῶνα, Συμπεράσματα ἀπό τά ἔγγραφα τῆς συλλογῆς Ζολῶτα, Γ96, σελ. 74.

Ανορθοδόξως για συνταγματικό κείμενο, τό Ίκαριακό Σύνταγμα νομιμοποιεῖ, τόσο τήν κατάσταση πού προηγείται τοῦ ἴδιου καί τό γεννᾶ, ὅσο καί τήν πράξη πού τό καταργεῖ: κατά τό ἄρθρο 19, «μέχρις οὐ διαταχθῶσιν ἐκλογαί ἢ ὑπάρχουσα Ἐπαναστατική Ἐπιτροπή θά χρησιμεύσῃ ὡς νομοθετικόν σῶμα»⁷⁰, ἐνῶ, τό ἄρθρο 10 ρυθμίζει τήν λειτουργία τοῦ σημαντικοῦ, ὅπως εἶδαμε, θεσμοῦ τοῦ Ὑπάτου Ἀρχοντος, «μέχρις οὐ ἀναγνωρισθῆ ἢ μετά τῆς μητρὸς Ἑλλάδος ἔνωσις».

Στό ἄρθρο 19, εἰσάγεται ἓνα ἰδιαίτερο προσόν ἐκλογιμότητας: «διά νά ἐκλεγῆ τις βουλευτής ἀπαιτεῖται νά εἶνε [...] ἐγγράμματος»⁷¹.

Στό ἴδιο ἄρθρο συναντοῦμε κάτι τελείως πρωτοφανές γιά τά ἑλληνικά συνταγματικά ἤθη: «ὁ ἐκάστοτε Μητροπολίτης εἶνε αὐτοδικαίως καί βουλευτής»⁷².

3.7. ΣΦΑΡΙΚΗ ΑΠΟΨΗ

Ἰδωμένο συνολικῶς τό Ίκαριακό Σύνταγμα εἶναι ἓνα κείμενο ἰδιαίτερος ἐπεξεργασμένο, ἂν καί νομικῶς σχετικά ἐλλιπές, συγκρινόμενο μάλιστα μέ τό Κρητικό, δημιουργηθέν ὑπό ὅμοιες περιστάσεις.

Κατά τήν προσωπική μου ἀντίληψη, τρία στοιχεῖα πρέπει συμπυκνῶνουν τό ἱκαριακό συνταγματικό πνεῦμα: ὁ ρόλος τοῦ Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος, ἢ ἀναφορά στους ἐγγραμμάτους, καί ἡ ταυτότητα τοῦ πολιτεύματος πού ἐγκαθιδρύεται.

Γιά τόν Ν. Ψυρούκη, «οἱ πολιτικοί ἡγέτες τῶν Βαλκανίων προέρχονταν ἀπό τήν διανόηση ἐκείνη, πού ἔτρεφε περιφρόνηση πρὸς τίς λαϊκές μάζες καί ἦταν ἀδιάρρηκτα δεμένη ἢ σταδιοδρομία της μέ τό καθεστῶς τῆς ἐξάρτησης καί τῆς ξένης προστασίας. Ὁ Ἐ. Βενιζέλος δέν ἀποτελοῦσε ἐξαιρεση τοῦ κανόνα»⁷³. Ἔτσι ἐξηγεῖται καί ἡ ἀσυνέπεια τοῦ ἀντιμοναρχισμοῦ τοῦ Βενιζέλου καί τῶν ὁπαδῶν του. «Ὁ θεσμός [τῆς μοναρχίας] ἐξέφραζε τήν κοινωνική συμμαχία ξένου καί ντόπιου

⁷⁰ Στήν συνέχεια, ὀρίζεται ὅτι ἡ Ἐπιτροπή «δύναται νά συμπληρωθῆ διά συμπληρωματικῆς ἐκλογῆς τῶν Δημογερόντων τοῦ οἰκείου τμήματος, ἐάν ἡ Κυβέρνησις κατόπιν ἐξελέγξῃ τοῦ πληθυσμοῦ πεισθῆ ὅτι τμήμα τι δέν ἀντιπροσωπεύεται ἐπαρκῶς».

⁷¹ Δέν εἰσάγεται ἄλλοῦ τέτοιος περιορισμός, μόνον ἴσως στήν περίπτωση τῆς πολλαπλῆς ψήφου (vote plural) στό Βέλγιο (1893-1921), ὅπου συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες - ἀνάμεσά τους οἱ κάτοχοι ὀρισμένων διπλωμάτων- εἶχαν δικαίωμα νά ρίχνουν στήν ἴδια κάλπη περισσότερα ψηφοδέλτια.

⁷² Πέρα ἀπό τό γεγονός ὅτι ἡ Ἐκκλησία -ἰδιαίτερος ὁ μεσαῖος καί κατώτερος κληρὸς- συνιστοῦσαν μία ἰσχυρή κοινωνική ομάδα, παρατηροῦμε ἴσως ἐδῶ καί μία κληρικόφρονα παρέμβαση τοῦ Κ. Μυριανθόπουλου στό κείμενο. Ὡς Μητροπολίτης ἐννοεῖται προφανῶς ὁ Σάμου: τό γειτονικό τῆς Ἰκαρίας νησί βρισκόταν κι ἐκεῖνο σέ ἐπαναστατικό ἀναβρασμό. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἔχουμε καί μία δευτέρα νύξη τῶν «ἀνοιχτῶν συνόρων» τοῦ 1^{ου} ἄρθρου.

⁷³ Ν. Ψυρούκη, Ἱστορικός χῶρος καί Ἑλλάδα, Ἐπικαιρότητα, Αθήνα, 1973, σελ. 122.

κεφαλαίου, ἐξέφραζε τὸν θεσμό τῆς προστασίας, πού αὐτοί πάντα ὑποστήριζαν σάν ἐκπρόσωποί του»⁷⁴. Δέν νομίζουμε ὅτι ὁ περιορισμός τῆς ἐκλογιμότητας ὑπὲρ τῶν ἐγγραμμάτων καί ἡ πολλαπλή ἀναφορά στὸν βασιλικὸ θεσμό, πού μιαίνει ἀκόμη καί τὸ ἀκροτελεύτιο ἄρθρο, ὑπαγορεύονταν συνειδητά ἀπὸ παρόμοιες ἀντιλήψεις τῶν συντακτῶν τοῦ Ἰκαριακοῦ Συντάγματος. Μᾶλλον πρόκειται γιὰ πρακτικὴ ἀναγκαιότητα καί διπλωματικὴ τακτικὴ ἀνιστοίχως⁷⁵.

Τοῦτο τεκμαίρεται ἀπὸ τὸ πολίτευμα πού θεμελιώνει τὸ Σύνταγμα. Ἐνας Ὑπατος Ἄρχων μὲ λαϊκὸ χρῆσμα, μία Βουλὴ ὑπερβολικά -γιὰ τὰ συνήθη μέτρα τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ- ἀντιπροσωπευτικὴ, ἢ διατήρηση τῶν παραδοσιακῶν κοινοτικῶν θεσμῶν, ἀλλὰ καί ἡ λογοδοσία πρὸς ἓνα ἀνώτερο κέντρο μὲ τὸ ὅποιο ὑπάρχει πολιτισμικὴ-ἐθνικὴ συγγένεια, ὅλα αὐτὰ μᾶς ὀδηγοῦν στὴν διάγνωση ἑνὸς πολιτεύματος πού εἶναι ταυτοχρόνως ἡμιπροεδρικὸ καί ἡμιαντιπροσωπευτικὸ, καί συνδυάζει στοιχεῖα ἄμεσης δημοκρατίας καί φεντεραλισμοῦ: ἑνὸς πολιτεύματος ἰκαριώτικου!

4. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Πέρα ἀπὸ τίς καλὲς προθέσεις τῶν συντακτῶν τοῦ Ἰκαριακοῦ Συντάγματος, ὀφείλουμε νὰ παραδεχθοῦμε ὅτι οἱ πολιτικοὶ αὐτοὶ βρῖσκονται ἐκόντες ἄκοντες -μὲ τεχνικότερη ὀρολογία, δομικῶς καταναγκασμένοι- ὑπὸ τὴν ἐπήρεια τοῦ καπιταλιστικοῦ φαντασιακοῦ. Ἐντυπωσιάστηκα πράγματι ἀπὸ τὴν -πέρα ἀπὸ τὴν διπλωματικὴ «ἄψογο στάσιν», σχεδὸν μεταφυσικὴ πιά- σημασία πού ἀποδίδουν οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Ἰκαριακῆς Ἐπανάστασης στὴν ἔννοια τῆς «Εὐταξίας», ὅπως φαίνεται στὰ Πρακτικά καί τίς Διακηρύξεις τους. Μεταφέρουν στὴν Ἰκαρία τὸν φόβο τους γιὰ τὸν ἐξεγερμένο λαό: καί ἐξέγερση θεωρεῖται ἢ παραμικρὴ παρανομία, καί κυρίως ἢ αὐτοδικία, ὁ πρωτόγονος πόλεμος, ἢ ἰδιοποίηση ἀπὸ μέρους τοῦ πολίτη τοῦ κρατικοῦ μονοπωλίου τῆς νόμιμης βίας⁷⁶.

⁷⁴ Ν. Ψυρούκη, ὅπ.π., σελ. 121.

⁷⁵ Ἄλλωστε, ὁ βασικὸς συντάκτης, ὁ Χ. Παμφίλης ἦταν γνωστός γιὰ τίς σοσιαλίζουσες ἀντιλήψεις του: «τὸ μυθιστόρημα τοῦ Χ.Π. "Ἡ Πολιτεία τῶν Ἐλαχιστῶν", σέ μορφή διαλόγου, μῖγμα πρωτόγονου κομμουνισμοῦ, καί οὐτοπικοῦ σοσιαλισμοῦ, εἶναι μία καταδίκη τοῦ χρήματος πού στηρίζεται στὰ πολύτιμα μέταλλα, σ' ἀντίθεση μὲ τὴν θεωρία του περὶ νομισματοποίησης τῶν προϊόντων μὲ βάση τὸ σιτάρι» (Φ. Μαυρογιώργη, Πρόλογος τῆς Πανικαριακῆς Ἀδελφότητος στὴν "Πολιτεία τῶν Ἐλαχιστῶν", Γ38[94], σελ. 140). Ἴσως καί ἡ μεταπήδηση τοῦ Παμφίλη καί τοῦ Μαλαχία ἀπὸ τὸν φιλελεύθερο Σοφούλη στὸν δημοκρατικὸ Παπαναστασίου, πού μαρτυρᾷ ὁ Γ. Τσαρνᾶς (Χαράλαμπος Παμφίλης, Γ90, σελ. 117), νὰ εἶχε βαθύτερα αἰτία, πέρα ἀπὸ τὸ ὅτι «ὁ Σοφούλης πού πάντα ἐκλέγεται μὲ ψήφους τῆς Νικαριᾶς, τὴν Νικαρία φαίνεται νὰ τὴν παραμέλησε κοιτάζοντας μόνο τὴν Σάμο».

⁷⁶ Οἱ πρωτόγονες κοινότητες «παράγουν μικρὰ σύνολα συντρόφων πού δεσμεύονται ἀπὸ ποικίλα ἐνδιαφέροντα καί δεσμούς, πού ἀπαιτοῦν ὀρισμένο ἀπόθεμα συναισθηματικῆς

Σέ μία ἐποχή καταπίεσης καί ἀνελευθερίας, ὅπου ἡ δίκαιη ὀργή τῶν Ἑλλήνων ξεσπᾶ πρὸς τοὺς «μονοπωλοῦντες τὴν νόμιμη βία» πολιτικούς καί λοιποὺς «ἐπισήμους» πού «καταδικάζουν τὴν βία ἀπ' ὅπου κι ἂν προέρχεται», μού ἤρθε στό μυαλό τό γνωστό εὐτράπελο ἀπὸ τὴν Ἰκαριακή Ἐπανάσταση: ἡ σύγκρουση τῆς σοβαροφανοῦς νεοπαγοῦς ἐξουσίας καί τοῦ ἐπαναστατικοῦ λαϊκοῦ χιούμορ. Καί ἀναφωνῶ κι ἐγώ, μαζί μέ τόν Μαριστεφανῆ: Μωρέ Ἑλλάδα νά σοῦ 'πιτύχει. Ἑλληνικό κράτος σοῦ λέει ὁ ἄλλος. Ἴντα σκατά κράτος εἶν' αὐτό, ἀφοῦ ἐμ μπορεῖς νά δείρης οὐτ' ἓνα μπάμπουρα!!!

5. ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Π: Πρακτικά ΣΤ' Διεθνoῦς Συμποσίου τοῦ Αἰγαίου, Ἰκαρία 17-21 τοῦ Ἰούλη 1980, Ἡ Ἰκαρία μέσα ἀπὸ τὰ πρακτικά, ἔκδοση τῆς Πανικαριακῆς Ἀδελφότητος Ἀθηνῶν, Ἀθήνα, 1993.

Σ1911: τό ἑλληνικό Σύνταγμα τοῦ 1911.

Κρητικό: τό Σύνταγμα τῆς Κρητικῆς Πολιτείας τοῦ 1907, ὅπως εἶναι προσβάσιμο στό λῆμμα τῆς Βικιθήκης Σύνταγμα τῆς Κρητικῆς Πολιτείας.

Ὅλες οἱ πληροφορίες γιά τὰ ἑλληνικά Συντάγματα προέρχονται ἀπὸ τό Κ. Γ. Μαυριᾶ-Α.Μ. Παντελῆ, *Συνταγματικά Κείμενα, τόμος Α', δ' ἔκδ., Ἀντ.Ν. Σάκκουλα, Ἀθήνα-Κομοτηνή, 2007.*

Οἱ παραπομπές στό περιοδικό Ἰκαριακά εἰσάγονται ὡς ἐξῆς: ὄνομα ἀρθρογράφου, τίτλος ἀρθρου, περίοδος (Α/Β/Γ), ἀριθμός τεύχους. Ἐάν ὑφίσταται διπλή ἀρίθμηση, ὁ δεύτερος ἀριθμός εἰσάγεται σέ ἀγκύλες.

οἰκειότητας γιά νά ἀναπτυχθοῦν. Τέτοιες κοινότητες ἔχουν μία ἰσχυρή ψυχολογική διάσταση καί εἶναι, ἐκ φύσεως, ἐξαιρετικά ἐπιρρεπῆς ἢ σύνθεσή τους σέ μία διαρκῆ κατάσταση ρευστότητας» (C. Macdonald, *Ἡ ἀνθρωπολογία τῆς ἀναρχίας*, Γριπνήσι, Χαλκίδα, 2011, σελ. 25). Στὴν καπιταλιστικὴ κοσμοοικονομία, ἀπὸ τὴν ἄλλη, «γεννιέται μία ὀρθολογικὴ συστηματοποίηση ὅλων τῶν νομικῶν κανόνων τῆς ζωῆς, πού σχηματίζει, τοῦλάχιστον ὡς τάση, ἓνα τέλειο σύστημα, ἀναγώγιμο σέ ὅλες γενικά τίς πιθανές καί νοητές περιπτώσεις» (G. Lucács, *Ἱστορία καί Ταξικὴ Συνείδηση*, β' ἔκδ., Ὀδυσσεᾶς, Ἀθήνα, 2001, σελ. 195). Ἡ ἀνθρώπινη δημιουργικότητα προσαρμόζεται ὡς πρᾶγμα σέ ὀρθολογικά-γραφειοκρατικά μεγασυστήματα, ἀλλοτριωμένη καί ταπεινωμένη. Αὐτὸς ἀκριβῶς «ὁ ἐξορθολογισμὸς καί ἡ ἰδέα μιᾶς θεσπισμένης κοινωνικῆς τάξης [order], ὀδηγεῖ στὴν ἀκραία καταστολὴ σημαντικῶν ἐθιμικῶν πρακτικῶν, ὅπως οἱ καρναβαλικές γιορτές καί οἱ τελετουργίες ἀνατροπῆς (rituals of reversal). Πρακτικὲς οἱ ὁποῖες στίς παραδοσιακὲς κοινωνίες ἐξυπηρετοῦσαν μεταξὺ ἄλλων ἓνα εἶδος ἀποφόρτισης τῶν κοινωνικῶν συγκρούσεων» (Γ.Σ. Βλάχου, *Ἡ Συνείδηση Ἐνάντια στὸν Νόμο, ἐπαναστατικὲς σέκτες καί οὐτοπιστικὲς αἰρέσεις στὸν 16^ο καί 17^ο αἰῶνα*, Ἔρασμος, Ἀθήνα, 1998, σελ. 28).

Τά Πρακτικά τῆς Ἐλευθέρας Ἰκαριακῆς Πολιτείας καί οἱ Προκηρύξεις
Πρός τόν Λαόν τῆς Ἰκαρίας ἀνευρίσκονται στό στερεότυπο ἀνάτυπο τοῦ
Βιβλίου τῶν Πρακτικῶν τῆς Πολιτείας μέ προλεγόμενα τοῦ Γιάννη
Τσαρνᾶ.